ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիայի թերթ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՎՈՒՄ Է 1993 ԹՎԱԿԱՆԻ ՓԵՏՐՎԱՐԻՑ

1999 Թ.

29 ԱՊՐԻԼԻ— 15 ՄԱՅԻՍԻ

№ 10 (140)

ԳԻՆԸ՝ 100 ԴՐԱՄ

ՆԱԽԱԳԻԾ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

Օ ր և ն ք

ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՊԵՏԱԿԱՆ ԳԻՏԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Գ Լ Ո Ւ Խ I

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐ

ՀՈԴՎԱԾ 1. ՕՐԵՆՔԻ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԱՌԱՐԿԱՆ

Սույն օրենքը Հայաստանի Հանրապետությունում կարգավորում է գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության սուբյեկտների, պետական մարմինների, ինչպես նաև գիտական արդյունքներն օգտագործողների միջև հարաբերությունները, գիտության և գիտատեխնիկական գործունեության բնագավառում սահմանում է պետական քաղաքականության իրավական հիմունքները:

ՀՈԴՎԱԾ 2. ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՊԵՏԱԿԱՆ ԳԻՏԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Գիտության և պետական գիտատեխնիկական քաղաքականության մասին օրենսդրությունը բաղկացած է սույն օրենքից, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության համապատասխան օրենսդրական և նորմատիվային իրավական այլ ակտերից:

Եթե միջազգային պայմանագրերով սահմանված են այլ նորմեր, քան նախատեսվում են սույն օրենքով, ապա կիրառվում են միջազգային պայմանագրերի նորմերը:

ՀՈԴՎԱԾ 3. ՕՐԵՆՔԻ ՆՊԱՏԱԿԸ

Սույն օրենքի հիմնական նպատակներն են՝

ա) գիտության դերի և գիտատեխնիկական գործունեության արդյունավետության բարձրացումը հանրապետության սոցիալական, տնտեսական, մշակութային և պաշտպանական խնդիրների լուծման համար,

բ) հանրապետության գիտատեխնիկական ներուժի պահպանումը,

գ) գիտության զարգացման և գիտական կազմակերպությունների գործունեության համար տնտեսավարման ձևին համապատասխան նպաստավոր պայմանների ստեղծումը:

ՀՈԴՎԱԾ 4. ՕՐԵՆՔՈՒՄ ՕԳՏԱԳՈՐԾՎՈՂ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Սույն Օրենքում օգտագործվում են հետևյալ հիմնական հասկացությունները.

1. **Գիտական (գիտահետազոտական) գործունեություն**՝ (այսուհետև՝ գիտական գործունեություն), որն ուղղված է նոր գիտելիքների ստացմանն ու կիրառմանը, այդ թվում՝

ա) **հիմնարար գիտական հետազոտություններ**՝ բնության, մարդու և հասարակության կառուցվածքի, գործունեության և զարգացման հիմնական օրինաչափությունների մասին նոր տվյալների հայտնաբերմանն ուղղված տեսական կամ փորձարարական գործունեություն,

բ) **կիրառական գիտական հետազոտություններ**՝ առավելապես գործնական և կոնկրետ խնդիրների լուծմանը նպատակաուղղված հետազոտություններ,

գ) **գիտատեխնիկական գործունեություն**՝ տեխնոլոգիական, ճարտարագիտական, տնտեսական, սոցիալական, հումանիտար և այլ պրոբլեմների լուծման համար նոր գիտելիքների ձեռքբերմանը նպատակաուղղված գործունեություն, որն ապահովում է գիտության, տեխնիկայի և արտադրության միասնական համակարգի կենսագործունեությունը:

2. **Փորձարարական մշակումներ**՝ գործունեություն, որը հիմնված է գիտական հետազոտությունների կամ գործնական փորձի միջոցով ձեռք բերված գիտելիքների վրա և ուղղված է մարդու կյանքի և առողջության պահպանմանը, նոր նյութերի, մթերքների, ծառայությունների, մեթոդների ու համակարգերի ստեղծմանը և դրանց հետագա կատարելագործմանը:

3. **Պետական գիտատեխնիկական քաղաքականություն**՝ պետության սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության բաղկացուցիչ մաս, որն արտահայտում է պետության վերաբերմունքը գիտության և գիտատեխնիկական բնագավառների նկատմամբ, որոշում է Հայաստանի Հանրապետության պետական մարմինների գործունեության հիմնական նպատակները, սկզբունքները, ուղղությունները և եղանակները:

4. **Գիտական և (կամ) գիտատեխնիկական արդյունք**՝ նոր գիտելիքներ կամ լուծումներ պարունակող գիտական և (կամ) գիտատեխնիկական գործունեության արդյունք:

5. **Գիտական և (կամ) գիտատեխնիկական արտադրանք**՝ գիտական և (կամ) գիտատեխնիկական գործունեության արդյունք, այդ թվում՝ իրականացման համար նախատեսվող մտավոր գործունեության արդյունքները:

6. **Դրամաշնորհներ**՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից սահմանված կարգով, քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց, այդ թվում՝ օտարերկրյա քաղաքացիների և օտարերկրյա իրավաբանական անձանց, ինչպես նաև միջազգային կազմակերպությունների կողմից, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսդրությամբ սահմանված կարգով, անհատույց և անվերադարձ հատկացվող դրամական և այլ միջոցներ՝ կոնկրետ գիտական հետազոտություններ կատարելու համար, շնորհներ հատկացնողների ներկայացրած պայմաններին համապատասխան:

(Շարունակությունը՝ 2-րդ էջում)

ԳԵՂԵՑԻԿ ՄԻ ԿՅԱՆՔ...

ԿԱՐԴԱՑԵՔ 4-ՐԴ ԷՋՈՒՄ

ՄԵՐ ԲԱՐԵԿԱՄ ԶԱՎԵՆ ԵԳԱՎՅԱՆԸ

Կան մարդիկ, որոնց կյանքը, ասես, ամփոփում է մեր ժողովրդի ճակատագիրը: Ծնողները Արևմտյան Հայաստանից են, ինքը ծնվել ու մեծացել է Փարիզում, ուսանել է Երևանում, այժմ աշխատում է Լիսաբոնում:

Զավեն Եգավյան...

Պորտուգալական մայրաքաղաքի կենտրոնում, ինչպես մի քաղաք՝ քաղաքի մեջ, փռված են Գալուստ Գյուլբենկյան հիմնադրամի մասնաշենքերը: Քիչ է ասել՝ հիմնադրամի: Դա իրոք, մի մեծ հաստատություն է, որի մասին իրենք՝ պորտուգալացիները, ասում են՝ քաղաք՝ քաղաքի մեջ, դա նաև երկրի մշակույթի նախարարությունն է, մշակույթի կենտրոնը, մայրաքաղաքի մշտական ցուցահանդեսները, ամենատեսարժան վայրը: Մուտքի մոտ, փողոցի վրա՝ մեծ բարերարի մեծ արձանն է: Ճերմակ մարմարից քանդակված նստած է Գ. Գյուլբենկյանը՝ սույն հաստատության հիմնադիրը, իսկ արձանի ետևում, դարձյալ ճերմակ քարից խաղաղության աղավնին է: Շատ իմաստալից ու խորհրդանշական է այն. հայ մեծերին բնորոշ խոհուն մարդը, որ բարության ու օգնության ձեռք է մեկնել հազարների: 1943-ին, պատերազմի ծանր թոհ ու բոհի մեջ, հաստատությունը Լոնդոնից տեղափոխվեց Լիսաբոն՝ Եվրոպայի միակ խաղաղ մայրաքաղաքը: Այստեղ սկսվեց ու զորացավ նրա կենսագրությունը:

Շատ անվանի մարդկանց՝ գիտնականների, այլ մտավորականների անվան հետ է կապված այդ հաստատությունը, իսկ նրա Հայկական բաժինը պարզապես մեր «ժողովրդի դեսպանատունն է» Արևմտյան Եվրոպայում: Այդ «դեսպանատան» վարիչը, տնօրենն է մեր բարեկամ Զավեն Եգավյանը:

Տասնյակ պատմական հուշարձանների վերականգնում ու վերանորոգում, աշխարհի տարբեր ծայրերում սփռված հայ դպրոցների, ուսումնական հաստատությունների շինարարություն և հովանավորում, գրքերի, մատենաշարերի հրատարակություն, բուհերի ու դպրոցների, գիտական հաստատությունների սարքավորումների, կահույքի ձեռքբերում, բարեգործական այլ ձեռնարկումներ: Որը թվես: Այդ ահռելի, անգնահատելի գործունեության ոլորտում է նաև մեր հանրապետությունը: Զավեն Եգավյանը հաստատության Հայկական բաժնի տնօրենի պարտականությունը ստանձնելուց անմիջապես հետո, սերտ կապեր հաստատեց մեր հանրապետության և հատկապես՝ գիտությունների ազգային ակադեմիայի հետ: Բազմաթիվ ու բազմաբնույթ է այդ օգնությունը: Ցուցահանդեսների կազմակերպում, գիտական գործուղումների ֆինանսավորում, ժամանակակից տպարանի, ջեռուցման համակարգի և այլ սարքավորումների ձեռքբերում, նյութական օգնություն ասպիրանտներին և այլն: Մենք բարձր ենք գնահատում նրա ջանքերը ու այն ուշադրությունը, որը դրսևորում է նա հայ գիտության ու դպրության նկատմամբ: Ահա թե ինչու, մեզ ուրախություն է պատճառում լուրն այն մասին, որ Հռոմի պապը բարձր է գնահատել Զավեն Եգավյանի բարեգործական, մարդասիրական գործունեությունը, նրան պարգևատրելով Սուրբ Սեղբեստրոսի շքանշանով, շնորհելով շքանշանի կավալեր կոմենդատորի կոչում: 1841 թվականին Հռոմի Գրիգոր 16-րդ պապի կողմից հիմնված այդ պարգևին առաջին անգամ արժանանում է հայ գործիչը: Հռոմի պապի պատվո կոնդակում նշված է, թե «մեր աղոթքներով և բարյացակամությամբ քեզ արժանի համարեցինք կաթոլիկ եկեղեցու բարձր պարգևի արժանացնելու, հրապարակելով մեր կամքի վկայությունը՝ Կիլիկիայի հայկական պատրիարքարանից քեզ ընտրելով և հայտարարելով կավալեր կոմենդատոր և հնարավորություն ընձեռելով օգտվելու այդ կոչման հետ կապված բոլոր արտոնություններից»:

Մենք ևս միանում ենք այդ շնորհավորանքներին և մաղթում մեր բարեկամ Զավեն Եգավյանին քաջառողջություն և բեղմնավոր գործունեության տարիներ:

Ֆադեյ ՍԱՐԳՍՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ պրեզիդենտ, ակադեմիկոս

Վլադիմիր ԲԱՐԽՈՒԴԱՐՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս-քարտուղար, ակադեմիկոս

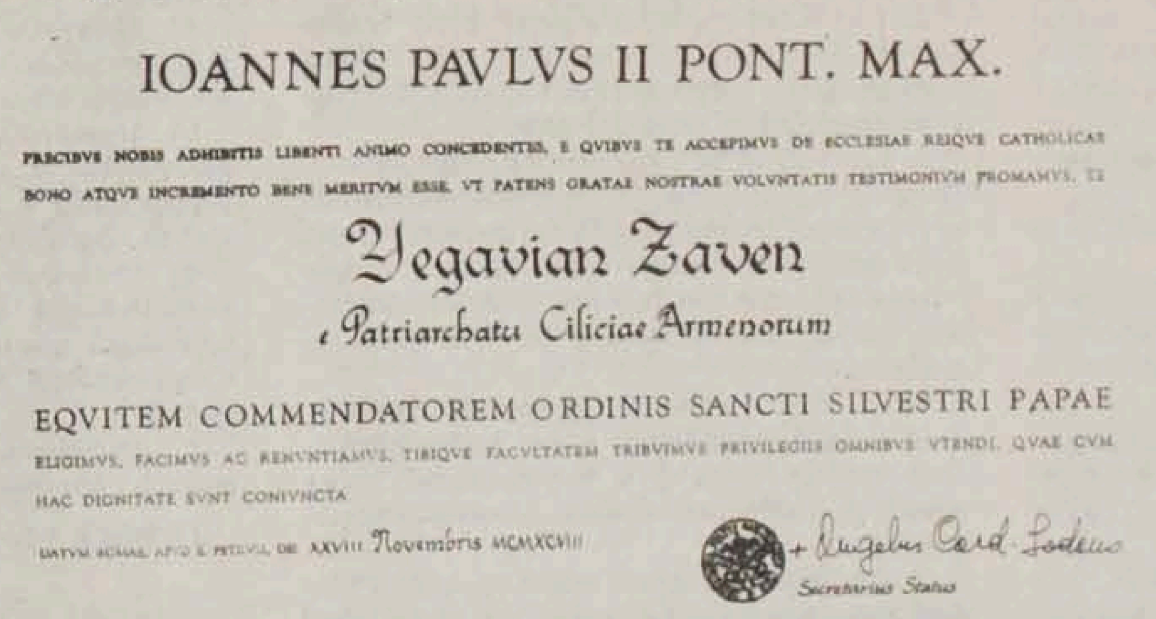

IOANNES PAVLVS II PONT. MAX.

PRECIBVS NOBIS ADHIBITIS LIBENTI ANIMO CONCEDENTES, E QVIBVS TE ACCEPIMVS DE ECCLESIAE REIQVE CATHOLICAE BONO ATQVE INCREMENTO BENE MERITVM ESSE, VT PATENS GRATAE NOSTRAE VOLVNTATIS TESTIMONIVM PROMAMVS, TE

Yegavian Zaven

e Patriarchatu Ciliciae Armenorum

EQVITEM COMMENDATOREM ORDINIS SANCTI SILVESTRI PAPAE

ELIGIMVS, FACIMVS AC RENVNTIAMVS, TIBIQVE FACVLTATEM TRIBVIMVS PRIVILEGIIS OMNIBVS VTENDI, QVAE CVM HAC DIGNITATE SVNT CONIVNCTA

DATVM ROMAE APVD S. PETRVM, DIE XXVIII Novembris MCMXCVIII

+ Angelus Card. Sodano
Secretarius Status

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԿՈՐՈՒՍՏՆԵՐԸ

(Սկիզբը՝ №№ 8—9-ում)

19. Ջրաղացներ, աղբյուրներ, ջրհորներ և այլ կառույցներ	50 000 000
Ընդամենը	6.761 350 000

Միայն Արևմտյան Հայաստանում ըստ վերը նշված բաժինների հանրագումարի, հասցված նյութական վնասը և պահանջվող փոխհատուցման ընդհանուր գումարը մոտավոր հաշվարկների հիման վրա կազմում է 14 միլիարդ 598 միլիոն 460 հազար ֆրանսիական ֆրանկ:

2. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԿՈՎԿԱՍԻ ՀԱՅԱԲՆԱԿ ԳԱՎԱՌՆԵՐ

Ա) ԱՄԲՈՂՋՈՎԻՆ ԱՎԵՐՎԱԾ ԵՎ ՔԱՆԴՎԱԾ ՇՐՋԱՆՆԵՐ, ՈՐՈՆՑ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆԸ ՏԵՂԱՀԱՆՎԵԼ Է

Տեղահանվել են 121800 ընտանիքներ, որոնցից՝
ա) 97440-ը զբաղվել են հողագործությամբ
բ) 24360-ը՝ առևտրով, շինարարական և զանազան արհեստներով

1. 97440 ընտանիքներից յուրաքանչյուրին գործող (1919 թ.) գների հիման վրա նոր բնակարանային շինարարության և տնտեսության վերականգնման համար անհրաժեշտ է՝

ա. ԿԱԼՎԱԾՔՆԵՐ (տուն, մառան, ախոռ, ջրաղաց, պարտեզ, այգի, անտառ և այլազան ծառերի տնկարան)	3000
բ. ԿԱՀ-ԿԱՐԱՍԻՆԵՐ (կահույք, գույք, հագուստեղեն)	1600
գ. ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻՔՆԵՐ (արոր, մանգաղ, սայլ)	1200
դ. ԱՐՋԱՌ (մսացու կենդանիներ, կով, ձի, ջորի, ոչխար և այծ)	4500
ե. ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ՀԱՄԱՐ	3250
Ընդամենը՝	13550

Այսպիսով 97440 ընտանիքների համար պահանջվող ընդհանուր գումարը կազմում է 1 միլիարդ 320 միլիոն 312 հազար ֆրանկ:

2. Մյուս 24360 ընտանիքներից յուրաքանչյուրին անհրաժեշտ է՝

ա. ԿԱԼՎԱԾՔՆԵՐ	10000
բ. ԿԱՀԿԱՐԱՍԻՆԵՐ	5000
գ. ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽ	6000

Ընդամենը մեկ ընտանիքի համար նախատեսվում է 21000 ֆրանկ, իսկ 24360 ընտանիքների համար՝ 511 միլիոն 560 հազար ֆրանկ:

Այսպիսով 121800 ընտանիքների համար պահանջվում էր մեկ միլիարդ 831 միլիոն 872 հազար ֆրանկ:

Բ) ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԿՈՂՄԻՑ ՉԼՔՎԱԾ ՇՐՋԱՆՆԵՐ, ՈՐՈՆՔ ՄԱԿԱՑՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ, ԲՌՆԱԳՐԱՎՈՒՄՆԵՐԻ ԵՎ ԱԾԽԱՏԱՎՈՐ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ՆՎԱԶԵՑՄԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔՈՎ ՏՈՒԺԵԼ ԵՆ

Այդ շրջաններում նյութական վնասներ են կրել 154 հազար ընտանիքներ, որոնցից 123200-ը զբաղվում էին երկրագործությամբ, իսկ 30800-ը՝ առևտրով, արդյունագործությամբ և արհեստներով:

1. 123200 ընտանիքներից յուրաքանչյուրին անհրաժեշտ է իր ընտանիքի տնտեսությունը վերականգնելու համար գնել՝

ա. մսացու և ընտանի կենդանիներ	3000
բ. երկրագործական գործիքներ	800
գ. վերանորոգել շինությունները և ստեղծել դրամագլուխ	4200

Յուրաքանչյուր ընտանիքի համար նախատեսվում էր 8000 ֆրանկ, իսկ 123 200 ընտանիքների համար՝ ընդամենը՝ 985 միլիոն 600 հազար ֆրանկ:

2. Մյուս 30.800 ընտանիքներից յուրաքանչյուրի տների, աշխատատեղերի, մթերանոցների և այլ ձեռնարկությունների վերանորոգման, արհեստագործական, արդյունաբերական և առևտրական ձեռնարկությունների վերակազմակերպման համար պահանջվում է 10 հազար ֆրանկ, իսկ բոլորի համար՝ 308 միլիոն ֆրանկ:

154 հազար ընտանիքների վնասները հատուցելու և տնտեսությունների վերականգնման համար ընդամենը պահանջվում է մեկ միլիարդ 293 միլիոն 600 հազար ֆրանկ:

Գ) ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԿՈՐՈՒՍՏՆԵՐ

1. Ռազմաճակատներում զոհված զինվորների և սպաների մոտավորապես 35 հազար ընտանիքներին, որբերին և ժառանգորդներին որպես հատուցում և հատկացում նախատեսվում էր 175 միլիոն ֆրանկ, յուրաքանչյուր ընտանիքին 5000 ֆրանկ հատկացնելու հաշվով:

2. 90 հազար հաշմանդամ և վիրավոր սպաներին ու զինվորներին որպես հատուցում և հատկացում նախատեսվում էր 450 միլիոն ֆրանկ, յուրաքանչյուր անձին 5000 ֆրանկ հատկացնելու հաշվով:

3. Զոհված կամ սովի և տարագրության հետևանքով մահացած 100 հազար անձերի ընտանիքներին հատուցում՝ 500 միլիոն ֆրանկի չափով, յուրաքանչյուր անձին՝ 500 ֆրանկի հաշվով:

4. Բռնաբարված 12 հազար անձերի հատուցում 12 միլիոն ֆրանկի չափով, յուրաքանչյուրի ընտանիքին՝ 1000 ֆրանկ հատկացնելու հաշվով:

5. Հատուցումներ աքսորվածներին և գաղթականներին աշխատանքի և սեփականության իրավունքից զրկվելու համար, ընդամենը 35 հազար ընտանիքների 140 միլիոն ֆրանկի չափով՝ յուրաքանչյուր ընտանիքին 4000 ֆրանկ հատկացնելու հաշվով:

6. Ծախսեր Կովկասի և Պարսկաստանի հայ գաղթականների համար (հիվանդանոցների պահպանում, մատակարարման կենտրոնների, որբանոցների, բժշկական օգնության կազմակերպում), մեկ հարյուր միլիոն ֆրանկի չափով:

7. Դպրոցների, եկեղեցիների և հանրային այլ շենքերի վերակառուցման և վերանորոգման համար՝ տասը միլիոն ֆրանկ:

8. Հանրապետության տարածքում երկաթուղիների և հաղորդակցության ճանապարհների վերակառուցման համար՝ քսան միլիոն ֆրանկ:

Ընդամենը Հայաստանի Հանրապետության և Կովկասի հայաբնակ շրջանների համար՝ որպես հատուցում պահանջվում էր չորս միլիարդ 532 միլիոն 472 հազար ֆրանկ:

Այսպիսով, մոտավոր հաշվարկների համաձայն, Առաջին համաշխարհային պատերազմի և ցեղասպանության հետևանքով Արևմտյան Հայաստանում և Հայաստանի Առաջին Հանրապետության տարածքում 1914—1919 թթ. ընթացքում հայ ժողովրդի կրած նյութական վնասների հաշվեկշիռը կազմում է 19 միլիարդ 180 միլիոն 982 հազար ֆրանկ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
Օրենք
ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՊԵՏԱԿԱՆ ԳԻՏԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

(Սկիզբը՝ 1-ին էջում)

ԳԼՈՒԽ II
ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՎ ԳԻՏԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՍՈՒԲՅԵԿՏՆԵՐԸ

ՀՈԴՎԱԾ 5. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐ ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՎ ԳԻՏԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՍՈՒԲՅԵԿՏՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

1. Գիտական և (կամ) գիտատեխնիկական գործունեությունն իրականացվում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ նախատեսված կարգով՝ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից:

2. Հայաստանի Հանրապետության պետական իշխանության մարմինները սույն օրենքին համապատասխան՝

ա) գիտական և (կամ) գիտատեխնիկական գործունեություն իրականացնող սուբյեկտներին երաշխավորում են ստեղծագործական ազատություն, ընձեռելով նրանց գիտական հետազոտությունների և փորձարարական մշակումների ուղղությունների և եղանակների ընտրության իրավունքը,

բ) ապահովում են ազատ մուտք դեպի գիտական և գիտատեխնիկական տեղեկատվությունը, բացառությամբ օրենքով նախատեսված գաղտնի տեղեկությունների վերաբերյալ,

գ) երաշխավորում են պետական գիտական կազմակերպությունների գիտական աշխատողների և մասնագետների պատրաստումը, որակավորման բարձրացումը և վերապատրաստումը:

ՀՈԴՎԱԾ 6. ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՂ, ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍՆԱԳԵՏ ԵՎ ԳԻՏԱԿԱՆ ՍՊԱՍԱՐԿՄԱՆ ՈԼՈՐՏԻ ԱՇԽԱՏՈՂ

1. Գիտական աշխատող (հետազոտող) է համարվում անհրաժեշտ որակավորում ունեցող և գիտական ու (կամ) գիտատեխնիկական գործունեությամբ մասնագիտորեն զբաղվող քաղաքացին:

2. Գիտական կազմակերպության գիտական աշխատողների և մասնագետների որակավորման գնահատման իրավական հիմքերը և այդ գնահատականի չափանիշները որոշվում են Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից սահմանված կարգով և ապահովվում են որակավորման պետական համակարգով:

3. Գիտական կազմակերպության մասնագետը (ճարտարագիտատեխնիկական աշխատող) հանդիսանում է միջնակարգ մասնագիտական կամ բարձրագույն մասնագիտական կրթություն ունեցող քաղաքացին, որը նպաստում է գիտական և (կամ) գիտատեխնիկական արդյունքի ստացմանը կամ իրացմանը:

4. Գիտական սպասարկման ոլորտի աշխատող է համարվում այն քաղաքացին, որը գիտական կազմակերպությունում ապահովում է գիտական և (կամ) գիտատեխնիկական գործունեության համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծումը:

5. Գիտական աշխատողը, գիտական հաստատության մասնագետը և գիտական ոլորտի աշխատողն իրավունք ունեն՝

ա) ճանաչվել գիտական և (կամ) գիտատեխնիկական արդյունքների հեղինակ (համահեղինակ), հայտ ներկայացնել գյուտի և մտավոր գործունեության այլ արդյունքների ճանաչման համար՝ գործող օրենսդրության համապատասխան,

բ) սեփական գիտական արդյունքների իրացումից ստանալ եկամուտներ,

գ) ստանալ իր գիտական և (կամ) գիտատեխնիկական գործունեության գնահատական, խրախուսանքներ, պարգևատրումներ և արտոնություններ,

դ) գիտության և տեխնիկայի բնագավառում իրականացնել Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ չարգելվող ձեռնարկատիրական գործունեություն,

ե) հայտեր ներկայացնել գիտական բանավեճերին, գիտաժողովներին, գիտական նստաշրջաններին և այլ կոլեկտիվ քննարկումներին մասնակցելու համար,

զ) մասնակցել գիտական և (կամ) գիտատեխնիկական գործունեությունը խրախուսող հիմնադրամների և այլ աղբյուրների հաշվին գիտական հետազոտությունների ֆինանսավորման մրցույթներին,

է) հայտեր ներկայացնել միջազգային գիտական և գիտատեխնիկական համագործակցությանը (գործուղման, վերապատրաստման, հանրապետության սահմաններից դուրս գիտական և (կամ) գիտատեխնիկական արդյունքների հրապարակմանը) մասնակցելու համար,

ը) օգտվել այլ սուբյեկտների գիտական գործունեության արդյունքների մասին տեղեկություններից,

թ) բաց մամուլում հրապարակման ներկայացնել իր գիտական գործունեության արդյունքները, բացառությամբ պետական, ծառայողական կամ առևտրային գաղտնիք պարունակող տեղեկություններից,

ժ) պատճառաբանված հրաժարվել բնության և մարդու կյանքի ու գործունեության վրա բացասաբար ազդող գիտական հետազոտություններին մասնակցելուց,

ժա) բարձրացնել գիտական որակավորումը:

6. Գիտական ոլորտի սուբյեկտը պարտավոր է՝

ա) իրականացնել գիտական, գիտատեխնիկական գործունեություն և փորձարարական մշակումներ, չխախտելով մարդու իրավունքներն ու ազատությունները, վնաս չհասցնելով նրա կյանքին և առողջությանը, ինչպես նաև շրջակա բնական միջավայրին,

բ) անկողմնակալորեն իրականացնել նախագծերի և ծրագրերի, հետազոտությունների և մշակումների իրեն հանձնարարված փորձաքննությունը:

7. Գիտական աշխատողները Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության համապատասխան, կարող են կամավոր հիմունքներով ստեղծել հասարակական միավորումներ, այդ թվում՝ գիտական, գիտատեխնիկական և գիտալուսավորչական ընկերություններ, գիտությունների հասարակական ակադեմիաներ:

8. Գիտությունների հասարակական ակադեմիաները մասնակցում են գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության կոորդինացմանը, գործում են Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության և իրենց կանոնադրություններին համապատասխան:

Հայաստանի Հանրապետության պետական կառավարման մարմինները կարող են ներգրավել գիտական աշխատողների հասարակական միավորումներին գիտության և տեխնիկայի բնագավառում նախագծերի, որոշումների նախապատրաստմանը, փորձաքննության անցկացմանը:

ՀՈԴՎԱԾ 7. ԳԻՏԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆ

1. Գիտական կազմակերպությունը, ինչպես նաև գիտական աշխատողների հասարակական միավորումը իրավաբանական անձ են՝ անկախ նրանց կազմակերպա-իրավական ձևերից, որոնք իրենց հիմնադիր փաստաթղթերին համապատասխան, որպես հիմնական գործունեություն՝ իրականացնում են գիտական և գիտատեխնիկական գործունեություն:

2. Գիտական կազմակերպությունները ստորաբաժանվում են գիտահետազոտական կազմակերպությունների, բարձրագույն ուսումնական, կրթական հաստատությունների գիտական կազմակերպությունների, փորձարարական-կոնստրուկտորական, նախագծային-կոնստրուկտորական, նախագծային-տեխնոլոգիական և այլ կազմակերպությունների, որոնք իրականացնում են գիտական և գիտատեխնիկական գործունեություն:

3. Գիտական այն կազմակերպությանը, որըն ունի բացառիկ փորձնական-փորձարարական սարքավորումներ, բարձր որակավորման գիտական աշխատողներ և մասնագետներ և որի գիտական և գիտատեխնիկական գործունեությունը ստացել է միջազգային ճանաչում, Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից կարող է շնորհվել գիտական կենտրոնի կարգավիճակ:

4. Գիտական կազմակերպությունը հիմնադրվում, վերակազմակերպվում և լուծարվում է Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով:

5. Պետական գիտական կազմակերպություններին գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության ծավալման նպատակով անժամկետ, անհատույց օգտագործման համար սահմանված կարգով հատկացվում են հողային տարածքներ:

ՀՈԴՎԱԾ 8. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ

1. Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիան (այսուհետև՝ ՀՀ ԳԱԱ) հանդիսանում է Հայաստանի Հանրապետության պետական բարձրագույն գիտական կենտրոնը՝ հիմնարար հետազոտությունների ասպարեզում:

2. ՀՀ ԳԱԱ-ն իրականացնում է իր համակարգի գիտական հիմնարկների ու հաստատությունների, սոցիալական ոլորտի կազմակերպությունների ղեկավարումը:

3. ՀՀ ԳԱԱ-ն հանդիսանում է ինքնակառավարվող, ոչ առևտրային կազմակերպություն, որը գործում է Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության հիման վրա: ՀՀ ԳԱԱ-ի կառուցվածքը, գործունեության և ֆինանսավորման կարգը սահմանվում է ՀՀ ԳԱԱ կանոնադրությամբ:

4. ՀՀ ԳԱԱ-ի կանոնադրությունն ընդունվում է կամ փոփոխվում է ՀՀ ԳԱԱ-ի ընդհանուր ժողովի կողմից և հաստատվում Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից:

5. ՀՀ ԳԱԱ-ն բնական, տեխնիկական և հումանիտար գիտությունների բնագավառներում կատարում է կարևորագույն պրոբլեմներին նվիրված հիմնարար և կիրառական գիտական հետազոտություններ, մասնակցում է հանրապետությունում այլ գիտական կազմակերպությունների և բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների (ԲՈՒՀ-երի) կողմից իրականացվող գիտական հետազոտությունների կոորդինացման աշխատանքներին:

6. ՀՀ ԳԱԱ-ն Հայաստանի Հանրապետության պետական մարմինների պաշտոնական խորհրդատուն է, որի կողմից ներկայացված երաշխավորությունները, վերլուծությունները, առաջարկությունները և գիտության զարգացմանը նվիրված ծրագրերն ու նախագծերը ենթակա են պարտադիր քննարկման՝ համապատասխան պետական մարմիններում:

7. ՀՀ ԳԱԱ-ն մասնակցում է հանրապետությունում կատարվող գիտական փորձագիտության սկզբունքների և ձևերի մշակմանը, հիմնարար և կիրառական գիտական հետազոտությունների ծրագրերի, գիտական արդյունքների և հայտերի փորձաքննության կազմակերպմանը, պատասխանատվություն է կրում հանրապետությունում հիմնարար հետազոտությունների զարգացման համար:

8. ՀՀ ԳԱԱ-ի պրեզիդենտն ունի Հայաստանի Հանրապետության կառավարության անդամին հավասար իրավունքներ և արտոնություններ:

9. ՀՀ ԳԱԱ-ի ֆինանսավորումն իրականացվում է պետական բյուջեի հաշվին, որի մեջ յուրաքանչյուր տարի այն նշվում է առանձին տողով և Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ չարգելված ֆինանսավորման այլ աղբյուրներից: ՀՀ ԳԱԱ-ն և նրա համակարգի մեջ ընդգրկված հիմնարկները (ինստիտուտները, կենտրոնները, սոցիալական ոլորտի կազմակերպությունները) կարող են ունենալ արտաբյուջետային (այդ թվում նաև տարադրամային) հաշիվներ՝ Հայաստանի Հանրապետության իրենց կողմից ընտրված բանկերում:

10. ՀՀ ԳԱԱ-ն յուրաքանչյուր տարի Հայաստանի Հանրապետության Նախագահին և Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն ներկայացնում է հաշվետվություն՝ կատարած գիտական հետազոտությունների և գիտական արդյունքների մասին:

11. ՀՀ ԳԱԱ-ն վերակազմակերպվում և լուծարվում է Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով:

ՀՈԴՎԱԾ 9. ԳԻՏԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՍՊԱՐԵԶՈՒՄ ՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂ ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՎ ԳԻՏԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ՄԻԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Պետական և հասարակական գիտական և գիտատեխնիկական միավորումների հարաբերությունները կառուցվում են միայն կողմերի կամավորության սկզբունքի հիման վրա:

ԳԼՈՒԽ III
ՊԵՏԱԿԱՆ ԳԻՏԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ ԵՎ ԻՐԱԿԱՆԱՑՈՒՄԸ

ՀՈԴՎԱԾ 10. ՊԵՏԱԿԱՆ ԳԻՏԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԸ ԵՎ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ

1. Պետական գիտատեխնիկական քաղաքականության հիմնական նպատակներն են՝ գիտատեխնիկական ներուժի զարգացումը, ռացիոնալ տեղաբաշխումը և պահպանումը, տնտեսության զարգացման մեջ գիտության և տեխնիկայի ներդրման աճը, կարևորագույն սոցիալական խնդիրների իրականացումը, պետության պաշտպանվածության, մարդու, հասարակության և պետության անվտանգության ամրապնդումը, գիտության և կրթության փոխկապակցության ամրացումը, երկրի բնապահպանական վիճակի բարելավումը, գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության հասարակական վարկի բարձրացումը:

2. Պետական գիտատեխնիկական քաղաքականության իրականացման հիմնական ըսկզբունքներն են՝

ա) գիտության, որպես պետության արտադրողական ուժերի զարգացման մակարդակը որոշող սոցիալապես կարևոր բնագավառի ճանաչում,

բ) հիմնարար գիտական հետազոտությունների առաջնային զարգացման երաշխավորում,

գ) գիտության և տեխնիկայի բնագավառում մրցակցության և ձեռներեցության աջակցումը,

դ) գիտության և տեխնիկայի առաջնային ուղղությունների զարգացման նպատակով ռեսուրսների կենտրոնացումը,

ե) գիտական, գիտատեխնիկական և նորարարական գործունեության խրախուսումը տնտեսական և այլ արտոնությունների համակարգի միջոցներով,

զ) գիտական, գիտատեխնիկական և նորարարական գործունեության զարգացումը պետական գիտական կենտրոնների և այլ կառուցվածքների համակարգերի ստեղծման միջոցով,

է) գիտական, գիտատեխնիկական և կրթական գործունեության ինտեգրացումը:

ՀՈԴՎԱԾ 11. ՀՀ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՊԵՏԱԿԱՆ ԳԻՏԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԲՆԱԳԱՎԱՌՈՒՄ

1. Պետական գիտատեխնիկական քաղաքականության ձևավորման և իրականացման բնագավառում Հայաստանի Հանրապետության կառավարության իրավասություններն են՝

ա) պետական գիտատեխնիկական միասնական քաղաքականության մշակումն ու իրականացումը,

բ) Հայաստանի Հանրապետությունում գիտության և տեխնիկայի զարգացման առաջնային ուղղությունների ընտրությունը,

գ) պետական, գիտական և գիտատեխնիկական ծրագրերի ձևավորումը և իրականացման ապահովումը,

դ) գիտական, գիտատեխնիկական և նորարարական գործունեության խթանումը,

ե) գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության ֆինանսավորումը բյուջեի միջոցների հաշվին,

զ) պետական, գիտական և գիտատեխնիկական կազմակերպությունների հիմնադրումը, վերակազմակերպումը և լուծարումը, ինչպես նաև նրանց գործունեության կոորդինացումը,

է) նախարարությունների և պետական կառավարման այլ մարմինների լիազորությունների սահմանումը պետական գիտատեխնիկական քաղաքականության ձևավորման և իրականացման ասպարեզում,

ը) Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով նախատեսված պարտավորությունների իրականացումը գիտական և գիտատեխնիկական նախագծերի և ծրագրերի կատարման բնագավառում,

թ) գիտական և գիտատեխնիկական աշխատողների որակավորման պետական համակարգի ձևավորումը,

ժ) գիտական և գիտատեխնիկական բնագավառների աշխատողների սոցիալական պաշտպանության և նյութական ապահովման միջոցառումների մշակման իրականացումը:

ՀՈԴՎԱԾ 12. ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՎ ԳԻՏԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ ԵՎ ԻՐԱԿԱՆԱՑՈՒՄԸ

1. Հայաստանի Հանրապետության պետական կառավարման մարմինները կազմակերպում են պետական բյուջեի հաշվին ֆինանսավորվող գիտական և գիտատեխնիկական ծրագրերի և նախագծերի փորձաքննության իրականացումը:

2. Պետական բյուջեի միջոցներից ֆինանսավորվող պետական գիտատեխնիկական ծրագրերի և առանձին նախագծերի առաջադրանքի ընտրությունն իրականացվում է մրցութային կարգով:

Պետական գիտատեխնիկական փորձաքննության կազմակերպման և անցկացման կարգը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը:

ՀՈԴՎԱԾ 13. ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՎ ԳԻՏԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՖԻՆԱՆՍԱՎՈՐՈՒՄԸ

1. Գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության բյուջետային ֆինանսավորումը իրականացվում է ներքոհիշյալ ձևերով՝

ա) բազային (ինստիտուցիոն) ֆինանսավորում, որպես գիտական կազմակերպությունների և բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների կողմից կատարվող հիմնարար հետազոտությունների աջակցման միջոց,

բ) նպատակային-ծրագրային առաջնային ուղղություններով գիտատեխնիկական ծրագրերի և մշակումների ֆինանսավորման համար, ինչպես նաև հիմնական միջոցների և ունիկալ սարքերի ու սարքավորումների, արտադրական բազայի պահպանման և զարգացման համար,

գ) պայմանագրային ֆինանսավորում՝ մրցութային կարգով ընտրված առանձին հետազոտական նախագծերի ֆինանսավորման համար:

2. Գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության ֆինանսավորման աղբյուրներն են՝

ա) Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեն,

բ) պայմանագրային միջոցները,

գ) վարկերը,

դ) գիտական, հրատարակչական, խորհրդատվական և օրենքով չարգելված այլ գործունեությունից գոյացած միջոցները,

ե) պետական, արտասահմանյան և միջազգային հիմնադրամների, կազմակերպությունների հատկացումները, քաղաքացիների նվիրումները և այլն,

զ) գիտական և գիտատեխնիկական գործունեությունը կարող է իրականացվել նաև դրամաշնորհների հաշվին:

3. Հանրապետության բյուջեից գիտության և տեխնիկայի զարգացման համար հատկացված միջոցներն ուղղվում են միաժամանակ գիտական, գիտամանկավարժական և ինժեներատեխնիկական կադրերի պատրաստմանն ու որակավորման բարձրացմանը, ինչպես նաև գիտական կազմակերպություններին, առանձին գիտնականներին և բարձրագույն ուսումնական հաստատություններին՝ նրանց նյութատեխնիկական բազայի ամրապնդման, նոր տեխնոլոգիաների մշակման և սարքավորումների ձեռք բերման համար:

4. Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից Հայաստանի Հանրապետությունում կարող են ստեղծվել գիտական և գիտատեխնիկական գործունեությանն աջակցող պետական հիմնադրամներ:

Հայաստանի Հանրապետությունում կարող են գործել նաև գիտական և գիտատեխնիկական գործունեությունը հովանավորող ոչ պետական և միջազգային հիմնադրամներ:

Դրամաշնորհները հատկացվում են գիտական աշխատողներին, գիտական կազմակերպություններին, բարձրագույն մասնագիտական կրթական հաստատություններին, քաղաքացիներին և իրավաբանական անձանց:

ՀՈԴՎԱԾ 14. ՊԵՏԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԳԻՏԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԿԱԴՐԵՐԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ ԽՐԱԽՈՒՍՄԱՆ ԲՆԱԳԱՎԱՌՈՒՄ

1. Գիտատեխնիկական և գիտամանկավարժական կադրերի ձևավորման պետական քաղաքականությունը հանդիսանում է պետական գիտատեխնիկական քաղաքականության բաղկացուցիչ մասը և նպատակաուղղված է հասարակության մտավոր ներուժի վերարտադրմանը, գիտական և տեխնիկական մշակույթի զարգացմանն ու տարածմանը, գիտատեխնիկական ոլորտի աշխատողների դաստիարակմանը՝ նորարարական և ստեղծագործական ոգով:

2. Պետությունը ապահովում է գիտական աշխատանքի վարկի բարձրացումը, գիտատեխնիկական և գիտամանկավարժական կադրերի սոցիալական, տնտեսական և իրավական պաշտպանվածությունը:

3. Պետությունը գիտական կազմակերպություններում և ուսումնական հաստատություններում ապահովում է գիտատեխնիկական կադրերի պատրաստումը և վերապատրաստումը, այդ նպատակների համար առանձնացնում է բյուջետային հատկացումներ և նյութական ռեսուրսներ, օրենսդրորեն սահմանում է համապատասխան արտոնություններ:

4. Պետությունը ապահովում է տաղանդավոր երիտասարդների որոնման ու ընտրության համակարգի ստեղծումը, նպաստում է երիտասարդների որակավորման բարձրացմանը, գիտական աշխատողների, դասախոսների և մասնագետների համատեղված գործունեությունը գիտահետազոտական աշխատանքներում և ուսումնական պրոցեսում:

5. Գիտության և տեխնիկայի բնագավառում բարձր նվաճումների համար սահմանում է պետական մրցանակներ, ինչպես նաև ականավոր գիտնականների անվան մրցանակներ և պատվավոր կոչումներ:

ԳԼՈՒԽ IV
ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՎ ԳԻՏԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ ԵՎ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ

ՀՈԴՎԱԾ 15. ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՎ ԳԻՏԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄԸ

1. Հայաստանի Հանրապետության պետական գիտական կազմակերպություններն իրենց լիազորությունների սահմաններում առաջարկում են գիտության և տեխնիկայի զարգացման համապատասխան առաջնային ուղղությունները, ապահովում են գիտական կազմակերպությունների համակարգի ձևավորումը, իրականացնում են գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության միջգերատեսչական կոորդինացումը, գիտական և գիտատեխնիկական ծրագրերի ու նախագծերի մշակումը և իրականացումը, գիտության և արտադրության ինտեգրացման ձևերի զարգացումը, գիտության և տեխնիկայի նվաճումների իրացումը:

2. Պետական գիտական կազմակերպությունների և ՀՀ ԳԱԱ գիտական կազմակերպությունների, ինչպես նաև ոչ պետական գիտական կազմակերպությունների ղեկավարները նշանակվում են (ընտրվում են) գործող օրենսդրության համաձայն, իրենց կանոնադրություններով նախատեսված կարգով:

3. Պետական գիտական կազմակերպությունների գիտական խորհուրդները մշակում են և հաստատում են գիտական կազմակերպությունների աշխատանքների զարգացման պլանները՝ ելնելով պետական առաջադրանքներից, պետական կազմակերպության պրոֆիլից և նրանց գիտական ու տնտեսական շահերից:

ՀՈԴՎԱԾ 16. ԳԻՏԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԿԱՆԽԱՏԵՍՄԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ

1. Հայաստանի Հանրապետության պետական կառավարման մարմինները հանրապետության գիտատեխնիկական զարգացման համապատասխան որոշումները կատարում են սոցիալ-տնտեսական, գիտատեխնիկական և կառուցվածքային-ներդրումային քաղաքականության կարևորագույն խնդիրների կանխագծման նախնական մշակումների հիման վրա:

2. Հայաստանի Հանրապետությունում գիտատեխնիկական գործունեության առաջնային ուղղությունները սահմանվում են հանրապետության սոցիալ-տնտեսական և գիտատեխնիկական զարգացման կանխորոշման մշակումների արդյունքներով:

3. Հանրապետության պետական գիտատեխնիկական զարգացման առաջնային ուղղությունները ՀՀ կառավարության կողմից ներկայացվում են ՀՀ Ազգային ժողովի հաստատմանը և հիմք հանդիսանում գիտության ոլորտին պետական բյուջեի հատկացումների բաշխման համար:

ՀՈԴՎԱԾ 17. ԳԻՏԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԵՐ

Պետական գիտատեխնիկական քաղաքականության առաջնային ուղղությունների իրականացման հիմնական ձևերը հանդիսանում են պետական գիտատեխնիկական ծրագրերը:

Պետական գիտատեխնիկական ծրագրերը և առանձին նախագծերը կարող են հանդիսանալ հանրապետության նյութական և հոգևոր մշակույթի երկարաժամկետ զարգացման պետական ծրագրերի բաղկացուցիչ մաս:

Պետական գիտատեխնիկական ծրագրերի ցանկի ձևավորումը, դրանց մշակման կարգի ստեղծումը և ֆինանսավորումը իրականացնում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը:

ՀՈԴՎԱԾ 18. ՊԵՏԱԿԱՆ ՊԱՏՎԵՐ

Պետական գիտատեխնիկական ծրագրերի և պետական բյուջեից ֆինանսավորվող առանձին նախագծերի իրացման առաջադրանքները տրվում են մրցույթների հիման վրա, պետական պատվերի ձևով: Պետական պատվերների ձևավորման կարգը սահմանվում է Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ:

ՀՈԴՎԱԾ 19. ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՎ ԳԻՏԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ

1. Գիտական և գիտատեխնիկական գործունեություն իրականացնող սուբյեկտները տեղեկատվության փոխանակման իրավունք ունեն՝ բացի պետական, ծառայողական և առևտրային գաղտնիք պարունակող տեղեկություններից:

2. Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը ապահովում է գիտության և տեխնիկայի բնագավառում հանրապետական տեղեկատվական ֆոնդերի և համակարգերի ըստեղծումը:

ԳԼՈՒԽ V
ԵԶՐԱՓԱԿԻՉ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐ

ՀՈԴՎԱԾ 20. ՕՐԵՆՔԻ ՈՒԺԻ ՄԵՋ ՄՏՆԵԼԸ

Օրենքը ուժի մեջ է մտնում նրա պաշտոնական հրապարակումից հետո:

Սահմանաթողություն

Գևորգ Մանուկյան
Հայաստանի սահմանադրական իրավապաշտպան կենտրոնի նախագահ, ք. Վանաձոր

(Սկիզբը՝ №№ 6—7-ում)

Երկրորդ. Սահմանադրությունը ժողովրդավարական չէ։ Ազգային ժողովը՝ օրենսդիր մարմինը, գրեթե հեռացված է բուն օրենսդրությունից։ Արդեն նշել եմ, որ միապալատ օրենսդիր մարմինը կարող է առանց որևէ պայմանի արձակվել հանրապետության նախագահի կողմից (հոդված 55, կետ 3)։ Հոդված 73-ի 2-րդ մասի համաձայն՝ Ազգային ժողովի [illegible] նախագծերի քննարկման հաջորդականությունը և... պահանջել, որ դրանք քվեարկության դրվեն միայն իր համար ընդունելի ուղղումներով։ Արտառոց իրողություն է։ Փաստորեն, օրենքների դարբնոցն [illegible] տեղափոխված է կառավարություն։ [illegible] «Մենք կարծում ենք, որ [illegible]» [illegible] Դուք միայն կարող եք ընդունել այն»։

Սա դեռ բոլորը չէ։ 75-րդ հոդվածի 5-րդ մասը [illegible] 74-րդ հոդվածով սահմանված «կարգով» է՝ անվստահության մասին որոշման նախագիծը [illegible] քվեարկության այն ներկայացվելուց ոչ շուտ, քան քառասունութ և ոչ ուշ, քան յոթանասուներկու ժամվա ընթացքում։ Եվ այսպիսի՝ վերջնագրային «կարգով» կառավարությունը կարող է յուրաքանչյուր նստաշրջանում Ազգային ժողովին երկու անգամ պարտադրել ընդունելու իր մշակած օրենքները։ Արդյունքում, դիմազրկված, մշտապես մեկ մարդու կամքով արձակման սպառնալիքի պայմաններում աշխատող Ազգային ժողովը, կորցնելու ոչինչ չունենալով, հնարավոր է, արդեն ինքնուրույն ընթանա պարտադրված ուղղությամբ և մի այլ՝ արտասովոր 78-րդ հոդվածի համաձայն պարզապես լիազորի կառավարությանն ընդունել օրենքի ուժ ունեցող որոշումներ...

Ազգային ժողովի անբովանդակ դեմքը ամբողջանում է 80-րդ հոդվածով, ըստ որի «Հերթական նստաշրջանի յուրաքանչյուր շաբաթվա մեկ նիստում վարչապետը և կառավարության անդամները պատասխանում են պատգամավորների հարցերին։ Պատգամավորների հարցերի կապակցությամբ Ազգային ժողովը որոշումներ չի ընդունում»։ Սա նշանակում է, որ կառավարությունը պարտավորաբար, Ազգային ժողովի համար կարող է և անցկացնում է... մամուլի ասուլիսներ։ Ոչ մի հարցադրում, գրավոր պարզաբանումների, բացատրությունների ոչ մի պարտավորություն։ Թույլատրվում է միայն հարց և խնդրանք... իսկ պատասխանը կարող է նաև չբավարարել պատգամավորին։ Հետևանքներ չեն նախատեսվում։ Ի դեպ, հարց տալու իրավունքն էլ սահմանափակված է Ազգային ժողովի կանոնակարգով։

Գործադիր իշխանության մասին։ Սկզբունքային սխալ է հիմնական օրենքով կառավարության ուշադրությունն ու ջանքերը օրենսդրական գործընթացի վրա սևեռելը։ Ի՞նչ կապ ունի գործադիր իշխանությունն օրենքներ մշակելու, ընդունելու հետ։ Մի՞թե երկրի քայքայված տնտեսությունն արդեն ոտքի է կանգնած, գործարաններն աշխատում են, նվազագույն զամբյուղն ապահովված է, աղետի գոտին վերականգնված ու երկրաշարժից տասը տարի անց, խոնավ տնակներում հազարավոր ընտանիքներ չեն ապրում... Օրենսդիր մարմնի ընդունած օրենքներն ու որոշումները կազմում են հրապարակվող պաշտոնական տեղեկագրերից ցանկացած հատորի ծավալի չնչին մասը։ Փաստորեն, մեր կառավարությունը, հարկադրված ընդօրինակելով խորհրդային կառավարության գործելաձևը, յուրաքանչյուր ամիս որոշումների ավելի հաստափոր ժողովածուներ է գրում ու հրապարակում, քան արել է իր նախորդը։ Որոշումներ, որոնց զգալի մասը միայն անունով է համարվում ենթաօրենսդրական։ Փաստորեն, կառավարության առօրյա հոգսերի զգալի մասը սահմանադրությամբ նույնպես օրենսդրական, նորմատիվ գործունեություն է։ Նա ապրում, աշխատում ու տառապում է օրենսդրացավով։ Ո՞ւր մնաց նախագծի 5-րդ հոդվածով նախատեսված իշխանությունների տարանջատման սկզբունքը։ Ինչպե՞ս կարելի է նույն մարմնին տալ և՛ օրենսդրի, և՛ գործադրի գործառույթներ։ Չէ՞ որ դա նույն խորհրդային համակարգն է, երբ նույն մարմինն ինքը սահմանում, ինքը կատարում է։ Երբ մայր մեղվի փոխարեն ձվարկում են սեփական աշխատանքը թողած աշխատավոր մեղուները, մեղվաընտանիքն աստիճանաբար վայրենանալով, ոչնչանում է։

Տպավորություն է ստեղծվում, թե սահմանադրության 74-րդ և 75-րդ հոդվածների սեղմ ժամկետները նպատակ ունեն բարձրացնել օրենսդրական գործընթացի արդյունավետությունը։ Սակայն այդ դեպքում տարակուսանք է առաջացնում 76-րդ հոդվածի 1-ին մասը. «Ազգային ժողովը կառավարության ներկայացմամբ հաստատում է պետական բյուջեն։ Մինչև բյուջետային տարվա սկիզբը պետական բյուջեն չհաստատվելու դեպքում ծախսերը կատարվում են նախորդ տարվա բյուջեի համամասնություններով»։ Օրենսդրական լիազորություններ տալու փոխարեն, անհրաժեշտ է պարտավորեցնել կառավարությանը, որ բյուջեի նախագիծն Ազգային ժողով ներկայացվի այնպիսի ժամկետներում, որ մինչև հաջորդ տարվա սկիզբը այն օրենսդրի կողմից արդեն հաստատված լինի։ Մի դեպքում, կառավարությունը վերջնագրային ժամկետներով Ազգային ժողովին պարտադրում է ընդունել այս կամ այն օրենքը, իսկ մյուս դեպքում, և այնպիսի կարևորագույն հարցում, ինչպիսին բյուջեն է, սահմանադրությամբ նրան թույլ է տրված դանդաղել ամբողջ ամիսներ։

Դատական իշխանության մասին։ Դատարանների անկախությունը թղթի վրա է։ 94-րդ հոդվածի 1-ին մասում, որը տառացիորեն Ֆրանսիայի սահմանադրության 64-րդ հոդվածի 1-ին մասն է, կարդում ենք՝ «Դատական մարմինների անկախության երաշխավորը Հանրապետության նախագահն է»։ Սա անթույլատրելի է։ Եթե ընդօրինակվում է, ապա դա պետք է բարեխղճորեն արվի։ Չէ՞ որ Ֆրանսիայում Գերագույն դատարանը ձևավորվում է խորհրդարանի երկու պալատների՝ Ազգային ժողովի և Սենատի կողմից (հոդված 67), առանց հանրապետության նախագահի մասնակցության։ Իսկ մեզ մոտ ստացվում է այսպիսի պատկեր՝ երկրի նախագահը երաշխավորում է անկախությունն այն դատավորների, որոնց պաշտոնի նշանակման և պաշտոնից ազատման, ծառայողական առաջխաղացման և նույնիսկ կարգապահական հարցերը վճռում է նույն ինքը՝ հանրապետության նախագահը...

Ճշմարիտ է հոդված 97-ը. «Արդարադատությունն իրականացնելիս՝ դատավորը և սահմանադրական դատարանի անդամը անկախ են և ենթարկվում են միայն օրենքին։ Միա՛յն արդարադատություն իրականացնելիս։ Մնացած ժամանակահատվածում դատավորը Հայաստանում կախյալ է, և այս իրողությունն ուղղակի արձանագրված է նաև սահմանադրության մեջ։ Այն, որ դատավորներին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցերը քննելիս, Արդարադատության խորհրդի նիստերը վարում է Վճռաբեկ դատարանի նախագահը, իսկ հանրապետության նախագահը, արդարադատության նախարարը և գլխավոր դատախազն այդ նիստերին չեն մասնակցում, ընդամենը շղարշ է, որովհետև Վճռաբեկ դատարանի նախագահը, ինչպես նաև Արդարադատության խորհրդի ողջ կազմը, ի տարբերություն Ֆրանսիայի, պաշտոնի են նշանակվում ու պաշտոնանկ արվում հանրապետության նախագահի կողմից։ Նույնպիսի ժողովրդավարության պատրանք ստեղծելու փորձ է սահմանադրական դատարանի անդամների մի մասին հանրապետության նախագահի, մյուս մասին՝ Ազգային ժողովի կողմից նշանակելու դրույթը, որովհետև սահմանված կարգավիճակում այդ մարմինը մեծ ինքնուրույնություն ունենալ չի կարող։ Իսկ մեր սահմանադրության հեղինակները գիտակցաբար, թե անտեղյակ, ընդօրինակեցին ուրիշի պատմական առանձնահատկություններով ձևավորված կառույցները։

Ընդհանրապես, եթե օրենսդիր և գործադիր իշխանություններից որևէ մեկի իրավասությունների՝ մյուսի հաշվին ընդլայնումը կարող է վտանգավոր լինել իշխանության տարանջատման սկզբունքի համար (քանի որ նման փոփոխությունը փոխադարձ հավասարակշռության, վերահսկողության և զսպման համակարգը իշխանության հիմնական լծակները մի տեղում կենտրոնացնելու հետևանքով), ապա դատական իշխանությանն առավել անկախություն շնորհելը որևէ բացասական հետևանք չի կարող ունենալ։ Որպես լավագույն օրինակ կարելի է վերցնել Գերմանիայի սահմանադրական դատարանը, որին տրված է օրենքների սահմանադրականության վրա դատական վերահսկողության անսահմանափակ իրավունք, և որին դիմելու իրավունք ունեն քաղաքական կուսակցությունները, ոչ կառավարական կազմակերպությունները, առանձին պատգամավորները և նույնիսկ երկրի յուրաքանչյուր քաղաքացի։ Իսկ մեր Սահմանադրական դատարանին դիմելու իրավունք չունի նույնիսկ Ազգային ժողովի պատգամավորը։ Այդպիսի իրավունք տրված է պատգամավորների մեկ երրորդին (հոդված 101, կետ 2)։

(Շարունակելի)

Երկրաշարժ... որտե՞ղ, ի՞նչ ուժգնությամբ

Ռաֆայել Մովսիսյան
Ակադեմիկոս, տեխնիկական գիտությունների դոկտոր

(Սկիզբը՝ №№ 3, 4, 5, 6, 7-ում)

Երբ կհայտնաբերվեն երկրաշարժերի նախապատրաստման հատվածները, սեյսմոլոգները կարող են դրանց վրա բևեռել իրենց ուշադրությունը և թերևս մեծ թվով նախանշանների դիտարկումների, այդ թվում և գեոդեզիական, օգնությամբ, առավել մեծ հավանականությամբ կարող են կանխագուշակել սեյսմիկ հարվածի ժամանակը։

Անհրաժեշտ է երկարատև, անընդհատ ու նպատակասլաց աշխատանք, որը գալու է գումարվելու այն գործունեությանը, որ արդեն երկար տարիներ իրականացնում են սեյսմոլոգները և երկրաֆիզիկները։ Ուրիշ այլընտրանք չկա։ Հույսերը, կապված հապճեպ արդյունքների հետ, զուր են։

1991 թվականին Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը ընդունեց կարևոր որոշում սեյսմիկ պաշտպանության ազգային ծառայություն ստեղծելու մասին։

Սեյսմիկ պաշտպանության ազգային ծառայության ստեղծումը ամենևին չէր նշանակում այն կազմակերպությունների ջանքերի թուլացում, որոնք զբաղված են երկրաշարժերի կանխագուշակման պրոբլեմի լուծման հետ առնչվող հարցերով։ Ստեղծագործական լավ կապեր են հաստատվել Երևանի ճարտարապետա-շինարարական ինստիտուտի հետ, նման կապեր են ձևավորվում ՀՀ ԳԱԱ-ի հետ։ Մենք այն կարծիքին ենք, որ բոլոր կազմակերպությունները իրենց ներդրումը պետք է ունենան Հանրապետության բնակչության անվտանգության ապահովման գործում։

Այսօր նման ավանդ կարող է ունենալ գեոդեզիան, որի մասին մանրամասն խոսվեց վերևում։

Մենք կարծում ենք, որ Հանրապետության կառավարությունը պետք է մի կարևոր քայլ ևս կատարի զարգացնելու այն աշխատանքները, որոնց վերջնական նպատակը Հայաստանի տարածքում երկրակեղևի դեֆորմացիոն դաշտի մանրակրկիտ ուսումնասիրությունն է։

Այս խնդրի կատարման համար անհրաժեշտ է ստեղծել (հեղինակավոր) գիտահետազոտական և արտադրական կոլեկտիվ։

Վերևում համառոտ նկարագրված ծրագիրը ենթադրում է գեոդեզիական ու սովորական այնպիսի չափումների իրականացում, որոնք կբավարարեն քարտեզագրության կարիքները, որոնց ճշգրտությունը բնութագրվում է սանտիմետրերով և դեցիմետրերով։

1970 թ. նախկին Խորհրդային Միության բարձրագույն կրթության նախարարությունը որոշում ընդունեց երկրում առաջին գեոդեզիական բարձրաճշգրիտ չափումների ավտոմատացման լաբորատորիա կազմակերպելու մասին։ Հիմք էին ընդունված Երևանի պոլիտեխնիկական ինստիտուտի ինժեներային գեոդեզիայի ամբիոնի և Երևանի էլեկտրոնային արագացուցիչը կառուցող մասնագետների համագործակցված աշխատանքի դրական արդյունքները։ Մինչև ԽՍՀՄ փլուզումը, 20 տարվա ընթացքում, մշակվեցին գեոդեզիական նոր սարքեր, որոնք ծառայում էին արձանագրելու ինքնատիպ ինժեներային սարքավորումների ներսում կատարվող դեֆորմացիաները։ Գեոդեզիայում ստեղծվեց նոր հիդրոդինամիկ մակարդակաչափման մեթոդը։ Երևանի պոլիտեխնիկական ինստիտուտում կազմակերպվեց սարքերի արտադրությունը ողջ երկրի համար։ Լաբորատորիայի կոլեկտիվը արժանացավ լայն ճանաչման ու համբավի, իսկ մշակումները մտան դասագրքերի և գրքերի մեջ։ Այստեղ պաշտպանվեց 3 դոկտորական և 10 թեկնածուական դիսերտացիա, ստացվեց 80-ից ավելի հեղինակային իրավունք և հայտնագործությունների արտոնագիր։ Հիդրոմակերևութաչափման նոր մեթոդի մշակման և ներդրման համար մի մեծ խումբ արժանացավ Հանրապետության պետական մրցանակի։

Ձնայած Հանրապետությունում ստեղծված սոցիալ-տնտեսական ծանր պայմաններին, նախկին լաբորատորիայի աշխատակիցների մեծ մասը այսօր շարունակում է աշխատել Երևանի ճարտարապետա-շինարարական ինստիտուտում։ Գիտական աշխատանքին զուգընթաց, նրանք դասախոսում են և մասնագետներ պատրաստում «ինժեներային գեոդեզիա» և «կադաստր» մասնագիտություններով (1997 թվականից)։

Այս տեղեկատվության նպատակն է ցույց տալ, որ նոր խնդիրների կատարման համար կոլեկտիվի ստեղծումը դատարկ տեղում չի լինելու։ Ժամանակին ԵրՊԻ-ն իր գիտական ներուժով չափվում էր միության առաջատար գեոդեզիական բուհերի հետ։ Այսօր Երևանի ճարտարապետա-շինարարական ինստիտուտում սկսվել է Հանրապետության համար գեոդեզիայի գծով մասնագետների պատրաստումը։ Հեռանկարում նրանք կօգտագործվեն «սեյսմիկ գեոդեզիայի» բնագավառում, որի հայրենիքը դառնալու է Հայաստանը։

Դրված խնդրի կատարմանը նպաստում է նաև Հանրապետությունում քաղաքաշինության նախարարության գեոդեզիայի և քարտեզագրության ինստիտուտի առկայությունը և Հանրապետության կառավարության անընթեր վերջերս ստեղծված կադաստրի վարչությունը։ Ի պատիվ այդ վարչության, պետք է նշել, որ նրա ղեկավարությանը հաջողվեց կարճ ժամանակում ստանալ նորագույն էլեկտրոնային տախեոչափիչներ, GPS արբանյակային համակարգեր և շվեյցարական «Leika» ֆիրմայի այլ սարքավորումներ։ Շատ կարևոր հանգամանք, որը հնարավորություն կտա շատ արագ ձեռնամուխ լինել դաշտային աշխատանքների։

Մենք լավ հասկանում ենք, որ բյուջետային կազմակերպությունների ֆինանսավորումը այսօր դժվար, երբեմն էլ՝ անիրականալի խնդիր է։

Ի՞նչ պետք է անել զարգացնելու երկրաշարժերի կանխագուշակման խնդրի լուծմանն ուղղված աշխատանքները։

Առաջին գործը պետք է լինի ստեղծել մի կոլեկտիվ, որ կզնի երկրաշարժի օջախների գոտիների կանխագուշակման մեթոդի իրականացման սկիզբը՝ ակտիվ խզվածքներից մեկում։ Դնելով նոր ուղղության սկիզբը, մենք առավելագույն ջանքեր պետք է գործադրենք հետազոտություններին մասնակից դարձնելու այն պետություններին, որոնց համար երկրաշարժերի կանխագուշակման պրոբլեմը կենսական հույժ կարևոր խնդիր է։

Կյանքը հաստատում է, որ այս խնդրի լուծումը մեկ, անգամ գերզարգացած երկրի ուժերից վեր գործ է։ Անհրաժեշտ է շահագրգիռ բազմաթիվ երկրների համագործակցությունը ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի շրջանակներում։

Հայաստանի գիտնականները առաջարկում են երկու հարցերի պատասխաններ ըստանալու գիտականորեն հիմնավորված ուղի՝ որտե՞ղ և ինչպիսի՞ մագնիտուդի սեյսմիկ հարված է սպասվում։

Առաջին անգամ գտնված է անալիտիկ կախվածություն տասնյակ նախանշաններից մեկի և ապագա երկրաշարժի պարագծերի միջև։ Նոր մեթոդի հայտնագործումը կարող է դառնալ հիմք՝ առավել հաջողությամբ ընթանալու առաջ՝ ժամանակակից երկրաֆիզիկական գիտության բարդագույն խնդրի լուծման ճանապարհին։

Ճակատագրի կամոք, Հայաստանը ոչ միայն թանգարան է բաց երկնքի տակ, այլև, դժբախտաբար, ինքնատիպ պոլիգոն՝ երկրաշարժերի նախանշանների ուսումնասիրման համար։ Ընդամենը 30 հազար քառակուսի կիլոմետրանոց տարածքում առկա են մոտ 10 ակտիվ խզվածքներ։

Մեզ համար կենսականորեն կարևոր է հանրապետության տարածքում միջազգային պոլիգոն կազմակերպելու գաղափարի իրականացումը՝ այդ նպատակի համար ընդգրկելով միջազգային համագործակցության, ինչպես նաև արտասահմանյան մեր հայրենակիցների միջոցները։

Միաժամանակ վստահ կարելի է պնդել, որ դրական արդյունքների ձեռքբերումը օգտակար է բոլոր նրանց համար, ով լրջորեն անհանգստացած է մեր մոլորակի վրա ուժեղ երկրաշարժերի կանխագուշակման առայժմ անլուծելի համարվող խնդրով։

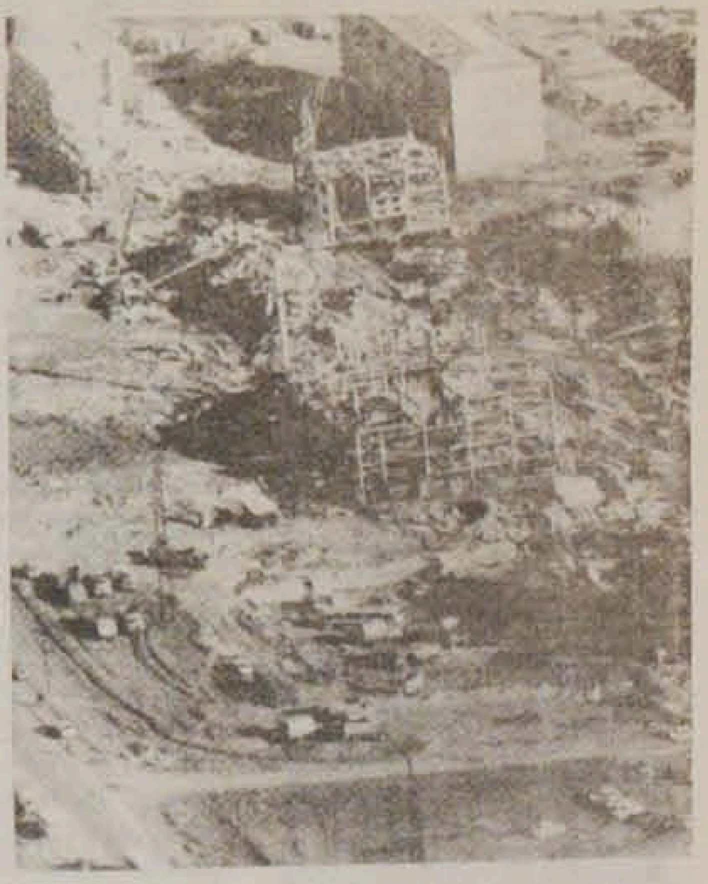

Փաստագրության լեզվով

1877—79 թթ. Ռուսաստանի հետ պատերազմում ջախջախիչ պարտություն կրելով՝ օսմանյան կայսրությունը թևակոխեց իր քայքայման և հոգևարքի վերջին փուլը։ Օրինաչափ վախճան, որը պատմության մեջ վիճակվում է նվաճված ազգերի անխնա շահագործման շնորհիվ գոյատևող մակաբույծ պետություններին։ Բալկանյան պատերազմի արդյունքները ամփոփող Բեռլինի պայմանագրի 61-րդ հոդվածով թուրքական կառավարությունը պարտավորվեց «առանց հետագա հապաղման իրագործել հայաբնակ մարզերում տեղական կարիքներից հարուցված բարելավումներն ու բարենորոգումները»։ Ստորագրելով այս պարտավորության տակ՝ վիրավորված, բայց վերքերից է՛լ ավելի գազազած թուրք գիշատիչը միաժամանակ կայացրեց հայ ժողովրդի արևմտյան հատվածը մահվան դատապարտող վճիռը։ Արյունարբու սուլթան Աբդուլ Համիդ 2-րդը և հետագայում նրան հաջորդած երիտթուրքերը, որդեգրելով «Չկան հայեր՝ չկա և հայկական հարց» ցինիկ կարգախոսը, մշակեցին և սկսեցին իրականացնել հակահայկական միջոցառումների մի ամբողջ համակարգ.

1. **Ժողովրդագրական-վիճակագրական։** Բարձր դուռը, հիմք ընդունելով իր իսկ կողմից անցկացրած այսպես կոչված «մարդահամարների» տվյալները, անամոթաբար հայտարարում էր, որ Արևմտյան Հայաստանում ապրում է ոչ ավել, քան վեց-յոթ հարյուր հազար հայ։

2. **Վարչատարածքային։** Որպեսզի կոնկրետ վարչական միավորումներում նվազեցվի հայերի տոկոսային գերազանցությունը մահմեդական ժողովուրդների նկատմամբ, 1878 թ. առաջին, իսկ արդեն 1880 և 1886 թվականներին երկրորդ և երրորդ անգամ, Արևմտյան Հայաստանը ենթարկվեց վարչատարածքային վերաձևման, որի ընթացքում հայաշատ հայկական վիլայեթներին միացվում էին թրքաբնակ և քրդաբնակ շրջաններ։

3. **Տնտեսական։** Է՛լ ավելի ուժեղացան հայության տնտեսական կեղեքումը, հողազրկումը և հետապնդումը։ Արևմտյան Հայաստանում ստեղծված կյանքի դաժան պայմանները, հահաբեկչության այն մթնոլորտը, որը տիրում էր երկրում մեկ, ստիպում էին տասնյակ հազարավոր մարդկանց բռնել գաղթի ճանապարհը։

4. **Ցեղասպանական։** Հայ ժողովրդի բնաջնջման ծրագրի իրագործման առաջին խոշոր և ուղղակի միջոցառումը դարձավ 1994—96 թթ. Աբդուլ Համիդի սանձազերծած ցեղասպանությունը, որին զոհ գնաց 300.000 հայ։ 1909 թ. տեղի ունեցավ Ադանայի կոտորածը, որը խլեց 30.000 հայի կյանք։

Թե ինչ աղետալի հետևանքներ ունեցան հայահալած այս միջոցառումները, կարելի է տեսնել, ուսումնասիրելով հետևյալ աղյուսակը։ Այն կազմված է Կ. Պոլսի Հայոց պատրիարքարանի տվյալների հիման վրա։

Հայ բնակչության տեղաբաշխումը	1882	1912	աճ	նվազում
Արևմտյան Հայաստան	1.630.000	1.018.000	—	612.000
Կիլիկիա	380.000	407.000	+17.000	—
Օսմանյան կայսրության այլ շրջաններ	650.000	675.000	+25.000	—
Ընդհանուրը	2.660.000	2.100.000	42.000	612.000

Աղյուսակում բերված թվերը վկայում են, որ 30 տարվա ընթացքում (1882-ից մինչև 1912) Արևմտյան Հայաստանի հայ բնակչությունը նվազել է 612 հազարով, այսինքն մեկ երրորդով։ Իսկ ինչ վերաբերում է Թուրքահայաստանից դուրս Կիլիկիայում և օսմանյան կայսրության այլ շրջաններում ապրող հայությանը, որի հանդեպ թուրքական կառավարությունը սահմանափակվում էր միայն առանձին բռնություններով (1895 թ. Կ. Պոլսի հայության կոտորածը, 1909 թ. Ադանայի ջարդը և այլն), ապա նույն ժամանակահատվածում այդ վայրերում հայության թիվը որոշակիորեն մեծացավ բնական աճի հաշվին։

Սակայն բոլոր հալածանքներին հակառակ, հայերը թեև դադարեցին բացարձակ մեծամասնություն կազմել Արևմտյան Հայաստանում, բայց, այնուամենայնիվ, շարունակում էին համեմատական հաշվով գերակշռել թուրքերին և քրդերին։ Ըստ նույն Կ. Պոլսի Հայոց պատրիարքարանի տվյալների, 1-ին համաշխարհային պատերազմի նախօրեին հայ տարրը կազմում էր Արևմտյան Հայաստանի բնակչության 38,9 տոկոսը, թուրքերը՝ 25,4 տոկոսը, իսկ քրդերը՝ 16,3 տոկոսը։

Օսմանյան կայսրության հայ բնակչությունը 1-ին աշխարհամարտի նախօրեին

(ըստ Կ. Պոլսի Հայոց պատրիարքարանի տվյալների)

Օսմանյան կայսրության շրջանները	Հայ բնակչությամբ վայրերի թիվը (1914)	Հայ եկեղեցիների թիվը (1914)	Հայ դպրոցների թիվը (1914)	Հայ բնակչությունը (1914)
Էրզրում	125	482	322	215.000
Վան	450	537	192	197.000
Դիարբեքիր	249	158	122	124.000
Խարբերդ	279	307	204	204.000
Բիթլիս	618	671	207	220.000
Սեբաստիա	241	219	204	225.000
Տրապիզոն	118	109	120	78.190
Արևմտյան Անատոլիա	237	281	300	371.000
Կիլիկիա և Հյուսիսային Սիրիա	187	537	176	309.000
Եվրոպական Թուրքիա	58	67	79	194.000
Ընդհանուր	2.915	3368	1996	2.138.190

1914 թվականի ամռանը բռնկված 1-ին համաշխարհային պատերազմը թուրք գազանին տվեց այնքան երկար ըսպասված հնարավորությունը՝ վերջնականապես և մեկընդմիշտ Արևմտյան Հայաստանը, Կիլիկիան և Օսմանյան կայսրության այլ շրջանները մաքրել հայ տարրից։ Իսկ 1918 թ. դեպի Անդրկովկաս թուրքական արշավանքի ընթացքում հայասպան քաղաքականության զոհ դարձան նաև Արևելյան Հայաստանի, Արցախի և Բաքվի հայերը։ 20-րդ դարի առաջին ցեղասպանության վերջին դրսևորումներն էին Կիլիկիայի հայաթափումը և Իզմիրի ջարդը՝ իրագործված արդեն քեմալական հրոսակների կողմից, 1922 թ.։

Մեծ եղեռնի զոհ գնացած հայերի թիվը

Բնակության վայրը	Հայ բնակչության թիվը 1914 թ.	Տեղահանված և կոտորված	Հայ բնակչության թիվը 1922 թ.
Էրզրում	215.000	213.500	1.500
Վան	197.000	196.000	500
Դիարբեքիր	124.000	121.000	3.000
Խարբերդ	204.000	169.000	35.000
Բիթլիս	220.000	164.000	56.000
Սեբաստիա	225.000	208.200	16.800
Տրապիզոն	73.390	58.390	5.000
Արևմտյան Անատոլիա	371.800	344.800	27.000
Կիլիկիա և Հյուսիսային Սիրիա	309.000	239.000	70.000
Եվրոպական Թուրքիա	194.000	31.000	163.000
Ընդհանուրը	2.133.190	1.745.390	387.800

Մեկնաբանությունները, իսկապես, ավելորդ են։

ԳԵՂԵՑԻԿ ՄԻ ԿՅԱՆՔ...

1980 թվականի ապրիլին Հայաստանի ճարտարապետների տան սրահներում կազմակերպվել էր վաստակավոր ճարտարապետ Մակարե Մանուելյանի՝ Մակիկի, ստեղծագործական բազմաժանր աշխատանքների հետմահու անհատական ցուցահանդեսը: Դա եղավ նրա անդրանիկ և ցավոք՝ միակ ցուցահանդեսը:

Մակիկը ոչ միայն տաղանդավոր, բարձրաճաշակ ճարտարապետ էր, այլև հիանալի նկարիչ, ջրաներկ գեղանկարի իսկական վարպետ, գրաֆիկական աշխատանքների, ընկերական սրամիտ շարժերի, ծաղրանկարների, ճեպանկարների ստեղծող: Այդ աշխատանքներում նրա պոետիկ խառնվածքն էր, զուլալ բնավորությունը, զգացմունքների վեհությունը, մանկական անմիջականությունը, պրոֆեսիոնալիզմը: Նա հրաշալի նվագում էր տարբեր գործիքների վրա: Այս ամբողջը, գումարած ճարտարապետական մտահղացումները, գունային կոլորիտի հարմոնիկ վարպետությունը, գրաֆիկան, երաժշտական ռիթմի զգացողությունը, ստեղծում էին հետաքրքիր համաձուլվածք, որը օգնում էր Մակիկին ստեղծելու իր հիասքանչ աշխատանքները: Կատարելության հասցրած ընկերական շարժերը, ծաղրանկարները կրում են անձերի բացառիկ ճշմարիտ բնութագիրը: Գեղանկարների գունային կոլորիտը, տոնալ հարաբերությունները, ջրաներկի թափանցիկ շերտի մեղմ կատարումը օգնում են հասկանալու և գնահատելու վարպետի ստեղծագործական պոետիկ արվեստի ամբողջ էությունը:

Մակիկը տաղանդավոր ճարտարապետ էր, որովհետև ուներ իր սկզբունքները, խոսքը, թեման, մտահղացումները: Ստեղծագործական երեսուն տարիների ընթացքում նա դարձավ բազմաթիվ կառույցների հեղինակ, որոնք արժանի տեղ են գրավում 50-80-ական թվականների հայաստանյան ճարտարապետության պատմության մեջ:

Մակիկը հաճախ էր սիրում կրկնել. «Ճարտարապետության բարձր որակի ամենաշահագրգռված անձը ճարտարապետն է»: Նրա ճարտարապետական էսքիզներում կարելի էր նկատել արիստոտելյան հայտնի սկզբունքը պոեզիայի մասին. ճարտարապետության մեջ պետք է անել այն, ինչ պետք է: Չըպետք է անել այն, ինչ պետք չէ և անել այնպես, ինչպես պետք է:

Մակարե Մանուելյանը ծնվել է 1929 թ. փետրվարի 28-ին, ճանաչված ճարտարագետ Մեկենաս Մանուելյանի ընտանիքում, որը երկար տարիներ վարում էր նախագծային ինստիտուտի գլխավոր ինժեների պաշտոնը: 1951 թ. գերազանց առաջադիմությամբ ինստիտուտն ավարտած երիտասարդ ճարտարապետին իր արվեստանոց հրավիրեց պրոֆեսոր Սամվել Սաֆարյանը: Այդ արվեստանոցում Մակիկը հինգ և ավել տարիներ նվիրեց Երևանի Բաղրամյան պողոտայում կառուցվելիք Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի նախագահության շենքի նախագծման աշխատանքներին (հեղինակ՝ Ս. Սաֆարյան): Այսօր այդ գեղեցիկ, տեսարժան կառույցը իր վրա կրում է նաև Մակիկի հոգու ելևէջը, ստեղծագործական շունչը, ձեռագիրը, ճաշակը: Կառույցում կատարված շատ զարդաքանդակների, ճարտարապետական ձևերի, ինտերիերի ձևավորման և մշակման հիրավի համահեղինակն է նա:

Այդ տարիներին նա միաժամանակ մասնակցեց Մոսկվայում ԽՍՀՄ ժողովրդական տնտեսության ցուցահանդեսում Հայկական տաղավարի վերակառուցման նախագծային աշխատանքներին՝ ակադեմիկոս Կարո Հալաբյանի և պրոֆեսոր Սամվել Սաֆարյանի գլխավորությամբ, որոնք բարձր էին գնահատում Մակիկի տաղանդը:

Տողերիս հեղինակի աշխատանքային տարիներից 15-ը անցել են Մակիկի հետ, կողք կողքի: Նախագծի գլխավոր ճարտարապետի պաշտոնով աշխատել ենք նույն «Հայպետնախագիծ» ինստիտուտի № 3 ճարտարապետական զոնալ արվեստանոցում: 1969 թ., երբ վախճանվեց պրոֆեսոր Սաֆարյանը, ակադեմիայի շինարարական պատվերների ժառանգորդը դարձավ Մակիկը և պատվով շարունակեց իր ուսուցչի գործը:

Մակիկի ճարտարապետական գործերի ցանկը բավական հարուստ է: Նրա առաջին հեղինակային ինքնուրույն աշխատանքը Ռադիոֆիզիկայի և էլեկտրոնիկայի գիտահետազոտական ինստիտուտի համալիրն էր Աշտարակում, որից հետո շարք են մտել մաթեմատիկայի և մեխանիկայի գիտահետազոտական ինստիտուտների մասնաշենքը՝ գիտությունների ակադեմիայի համալիրում (Երևան), ֆիզիկական հետազոտությունների ինստիտուտի համալիրը և նրա բնակելի ավանը Աշտարակում: Հնէաբանության ինստիտուտի պանսիոնատը՝ Խոր Վիրապում, հնագիտական թանգարանը՝ Մեծամորում: Նմանատիպ թանգարան ունի նաև Գառնիում: Հասարակական կառույցների շարքին են պատկանում մշակույթի ակումբներ Երևանում, Արարատում և Մարտունիում, վարչական շենք՝ Էջմիածնում, պրոֆիլակտորիա ավտոդողերի գործարանի համար՝ Արզնիում, 200 տեղով հյուրանոց՝ Էջմիածնում, Թալինում, հանգստի տուն՝ Արցախում (Մարտար գյուղում), Հայրենական պատերազմում զոհված մարտիկների հուշարձաններ Գոմաձորում, Մարտար գյուղում և այլն:

Մակարե Մանուելյանի մասին կարելի է գրել անվերջ: Ասել, որ նա շատ համեստ էր, սակայն պահանջկոտ և առաջին հերթին՝ իր նկատմամբ: Անձնականը միշտ մնում էր երկրորդ պլանում: Նրա մտերիմները պատմում են, որ երբ երիտասարդ Մակիկը փընտրում էր իր կյանքի ընկերուհուն, ուներ որոշակի իդեալներ: Եվ գտավ զարմանալի Ինգային: Ինգան Մակիկին պարգևեց երեք լավ տղաներ, որոնցից Լևոնը ճարտարապետ է և սիրով շարունակում է հոր գործը:

1972-ին Մակարե Մանուելյանին շնորհվեց ՀՀ վաստակավոր ճարտարապետի կոչում: Նա շարունակում էր իր բեղմնավոր աշխատանքը: Բազմաթիվ նվիրական ծրագրեր ուներ, բայց...

...Նա մահացավ իր ծննդյան օրը, ընկերների, մերձավորների հետ ուրախության սեղանին նստած: Մի ակնթարթ... և նա այլևս չկար: Բայց Մակիկի գեղեցիկ կերպարը՝ կերտված նրա մարդկային զարմանալի հմայքով, անսովոր տաղանդով, առաքինություններով, շարունակվում է հիշվել ու ապրել նրա մտերիմների, հարազատների, գործընկերների հիշողության մեջ: Կան, ապրում են նրա կերտած կառույցները, որ երկրի հերքում են ավանդույթը կյանքի անցողիկության մասին:

Գոհար ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ
ՀՀ վաստակավոր ճարտարապետ

Հայ գլխավոր կոնստրուկտորները

ԱՄԵՆԱԳԱՂՏՆԻ ՄԱՐԴԸ

Ծնվել է 1909 թ. հունվարի 7-ին, Գավառ քաղաքում: Ավարտել է Մոսկվայի էներգետիկական ինստիտուտը: Տեխնիկական գիտությունների դոկտորն աշխատել է նույն ինստիտուտում՝ պրոֆեսոր, ամբիոնի վարիչ, դեկան:

Գիտական աշխատանքները վերաբերում են հատուկ տեխնիկայի բնագավառին: Միայն հետագայում պարզվեց, որ Քոչարյանը սովետական ատոմային, ջրածնային զենքերի, հրթիռամիջուկային վահանակի համակարգերի գլխավոր կոնստրուկտորն է:

Արժանացել է Սոցիալիստական աշխատանքի կրկնակի հերոսի կոչման, Լենինյան և Պետական մրցանակների և կառավարական բարձրագույն շքանշանների: Վախճանվել է 1993 թ. օգոստոսի 4-ին, թաղված է Արզամաս-16-ում:

Երբ 1960-ին նշվում էր Հայաստանի խորհրդայնացման 40-ամյակը, խոսելով հայ ժողովրդի, նրա մեծ զավակների մասին, Նիկիտա Խրուշչովն ասաց. «Մարշալ Բաղրամյանը կարող է հաստատել, որ երբ նոր փորձարկում էր սպառազինում, և մեզ կանչել էին այնտեղ, ընդառաջ եկավ մեկը և զեկուցեց փորձարկման պատրաստ լինելու մասին: Զեկուցողը դարձյալ «յան» էր»:

Նրա մահից մի քանի ամիս առաջ, Արզամաս—16-ում Ռուսաստանի Դաշնության նախագահ Բ. Ելցինը հանդիպել ու երկար զրուցել է Քոչարյանցի հետ: Հիանալով Քոչարյանցով՝ նա գոհունակություն և շնորհակալություն էր հայտնել Ռուսաստանին մատուցած հսկայական ծառայության, գիտական հայտնագործությունների համար: Միաժամանակ, եթե մինչև այդ հանդիպումը ցանկություն արտահայտողներ կային մեծագույն կոնստրուկտորի առանձին գործերի վրայից «գաղտնիության» քողը վերցնելու վերաբերյալ, ապա Ելցինը Քոչարյանցի, որպես հազվագյուտ գիտնականի և անձնավորության, նմանապես նրա գործընկերների աշխատանքները դարձյալ համարել է փակ և անձեռնմխելի, մինչև «լավ» ժամանակներ: Ելցինն ասել է. «Ինչ արվել է Արզամաս—16-ում, ռուսական պետության, հայրենական գիտության գանձն է»:

Ինչպես իմացանք հետագայում, Քոչարյանցը մեծ գործունեությանը կարծես պատրաստվել էր փոքր հասակից: Արտակարգ ընդունակությունների տեր երիտասարդը իր եղբոր՝ Սոսի հետ բարձր առաջադիմությամբ ավարտելով Նոր Բայազետի միջնակարգ դպրոցը, ընդունվել է Երևանի համալսարանի ֆիզմաթ ֆակուլտետը: Սակայն, երկրում ծավալվող բռնությունների ծանր ժամանակներն էին, նրանք համարվել են «կուլակային» ընտանիքի զավակներ և հետապնդվել: Մատնիչի գրած բանսարկության հիման վրա նրանց հեռացրել են համալսարանից: Պատանիները մնացել են մոլորված: Սակայն ելքը գտնվեց, նրանք թաքցնելով հետքերը՝ մեկնեցին Մոսկվա և մասնակցելով մրցույթին՝ դարձան Մոսկվայի էներգետիկ ինստիտուտի ուսանողներ: Մեկ տարի հետո, ընտանեկան պայմաններից ելնելով, Սոսը վերադարձավ Երևան, իսկ Սամվելը շարունակեց ուսումը: Ավարտելով ինստիտուտը՝ արտակարգ ընդունակությունների տեր երիտասարդը ընդունվեց ասպիրանտուրա: Երեսուն տարին չլրացած, նա արդեն գիտությունների դոկտոր էր: Մահից ամիսներ առաջ, լրագրողի հետ ունեցած միակ, այն էլ կարճատև զրույցի ժամանակ, նրան տրված հարցին, թե ինչպես է հայտնվել այդ քաղաքում, Քոչարյանցը պատասխանել է, որ այստեղ է հայտնվել Ստալինի անձնական կարգադրությամբ: Երբ աշխատել է ինստիտուտում, նրա մոտ է եկել Կենտկոմի ռազմական բաժնի վարիչը և ասել. «Դուք ուղարկվում եք Ստալինի տրամադրության տակ, նոր աշխատանքի»: Եվ 1945 թ. նա «անհետացավ» ինստիտուտից: Ոչ ոք չէր կարող ենթադրել, որ անձամբ Ստալինի ցուցումով էր նա ուղարկվել խիստ գաղտնի քաղաք, որն այն ժամանակ «օբյեկտ» էին անվանում: Եվ հետագայում էլ շատերին անհայտ մնաց, որ այդ քաղաքում Քոչարյանցը քառասունչորս տարի անընդհատ աշխատեց: Սկզբում կոնստրուկտորական սեկտորի վարիչ էր, ապա՝ փորձարարական ֆիզիկայի համամիութենական գիտահետազոտական ինստիտուտի գլխավոր կոնստրուկտոր: Նա դարձավ ատոմային և ջրածնային զենքերի գլխավոր կոնստրուկտորը:

Գլխավոր կոնստրուկտոր Քոչարյանցը զենքի ստեղծման ասպարեզում աշխատեց ոչ միայն իր գործընկերներ Կուրչատովի, Սախարովի, Խարիտոնի, Ալիխանովի, Զելդովիչի, Նեգինի, Տրուտնևի, Պավլովսկու և շատերի, այլև Կորոլյովի, Յանգելի, Չելոմեյի, Պիլյուգինի... հետ, որոնց հրթիռային «սարքերի» վրա նա տեղադրում էր իր «միջուկայինները»: Այդպես երկար տարիներ Քոչարյանցը ստեղծում էր հրթիռամիջուկային զենքի համակարգեր, հանդիսանալով յուրօրինակ կամուրջ միջուկային ֆիզիկոսների և հրթիռներ նախագծողների միջև: Գործընկերների փոքր խմբի հետ միասին Քոչարյանցը առաջինը ստեղծեց «հրթիռամիջուկային վահանակը», որի մասին շատ է խոսվել: Այն ընդգրկում է միջուկային հզոր «արտադրությունը» և միջմայրցամաքային հրթիռները: Մի առիթով այս կարգի մարդկանց մասին Ալ. Խաչիկյանն ասել է. «Հայը պատի շաղախն է»: Իրոք, ում մտքով կանցնի, որ մեր հայրենակիցն ունեցել է այնպիսի գիտելիքներ, որ կարողացել է իր շուրջը համախմբել դարաշրջանի խոշորագույն գիտնականներին, հետազոտողներին և իր մտքի զորությամբ միավորող դեր է կատարել յուրահատուկ բնագավառների մեծագույն հայտնագործությունների համար: Միաժամանակ, Քոչարյանցը երկար տարիներ ինստիտուտի և համապատասխան նախարարության գիտական խորհուրդների անդամ էր, դոկտորական և թեկնածուական թեզերի պաշտպանության հատուկ մասնագիտացված գիտական խորհրդի նախագահ: Ա. Սախարովի մասին Քոչարյանցը իր եղբոր աղջկան՝ Կոզետտա Քոչարյանին (եղբոր մահից հետո իր բարեկամներից միակ մարդը, որին թույլատրված էր հաղորդակցվել նրա հետ) ասել է. «Անդրեյ Սախարովը հանճարեղ ֆիզիկոս էր, բայց, ափսոս, որ երկրորդ ամուսնությունից հետո ամբողջովին տարվեց քաղաքականությամբ»: Ալիխանով եղբայրների մասին ասել է. «Մտնաչում եմ, մեծի հետ գործեր եմ ունեցել, հզոր ուղեղի տեր անձնավորություն էր»: Սախարովից հետո Քոչարյանցի հետ աշխատող հիմնական ֆիզիկոսը ակադեմիկոս Պավլովսկին էր:

Ինչ-որ ժամանակ Նյուտոնն ասել է, որ կարողացավ իր հայտնագործություններն անել այն բանի շնորհիվ, որ կանգնեց հսկաների ուսերի վրա:

1993 թ. գարնանը Արզամաս—16-ը կորցրեց Ալեքսանդր Պավլովսկուն, մեր ժամանակի փայլուն ֆիզիկոսներից մեկին, որի պատվին նույնպես Ամերիկայում՝ Լոս Ալամոսի գիտնականները հիմնադրեցին «Պավլովսկու ֆոնդ»՝ ի հաստատումն ակադեմիկոսի գաղափարների և աշխատանքների:

Ահա և նույն թվականի ամռանը, օգոստոսի 14-ին, Արզամաս—16-ը կորցրեց Սամվել Քոչարյանցին: Ցավոք, ո՛չ Պավլովսկին և ո՛չ Քոչարյանցը չեն ունեցել նախորդներ: Գիտության և տեխնիկայի այդ բնագավառը, որը շատ բանով ընդգրկում է 20-րդ դարը, նրանք Արզամաս—16 և Չելյաբինսկ—70 իրենց գործընկերների խմբի հետ միասին տառացիորեն ըսկսել են զրոյից: Զենքի հետ կապված միջուկային ֆիզիկայում նրանք բարձրացան այդ գործի ամենավերին գագաթը և իրենք էլ դարձան գիտության հսկաներ: Եվ բոլորը, ովքեր կգնան նրանց հետքերով, կկանգնեն նրանց ուսերին, սնվելով նրանց գաղափարներով ու մշակումներով, տվորույթներով ու հաշվարկներով, որովհետև նրանք են եղել առաջինը, սկզբնավորողը:

Հայ ժողովուրդը քիչ է լսել իր որդու մեծագույն սխրանքների մասին: Գավառ քաղաքում 1987 թ. կանգնեցվել է Քոչարյանցի կիսանդրին: Այդ կիսանդրու պատրաստման գործի կազմակերպիչ ՀՀ ԿԿ Կենտկոմի առաջին քարտուղար Կարեն Դեմիրճյանը անձամբ, բայց մեծ հոգատարությամբ էր ընդունում Քոչարյանցին, հպարտանում դարի մեծագույն հայ գիտնականով: Հայ գիտնականներից միայն երեքն են կրկնակի արժանացել աշխատանքի հերոսի կոչման՝ Սամվել Քոչարյանցը, Արտեմ Միկոյանը և Վիկտոր Համբարձումյանը: Սակայն Քոչարյանցը միակն էր նախկին ԽՍՀՄ-ում, որ վեց անգամ արժանացել է երկրի մրցանակների գոյություն ունեցող ամենաբարձր դափնեպսակներին և կառավարական ամենաբարձր յոթ շքանշանի: Անկախ այն բանից, թե ինչպես են վերաբերվում այդ պարգևներին այսօր, այնուամենայնիվ, դրանք արտացոլում են մարդու մեծ կարողությունների ներդրումն իր երկրի գիտական ներուժի մեջ:

Գրիգոր ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ
«Հայ գլխավոր կոնստրուկտորները» գրքից, կրճատումներով

ՅԱԾՐՈՐԱԿ ՎԻՐԱՀԱՏՈՒԹՅԱՆ ԶՈՀԸ

Այն, որ վիրաբույժի մասնագիտությունը կարող է վտանգավոր լինել կյանքի համար, իր մաշկի վրա զգաց Կալիֆոռնիայի կլինիկաներից մեկի բժիշկ Մայքլ Տավիսը: 46-ամյա մեքսիկուհի Թերեզա Ռամիրեսը, որ շարունակում էր սիրային իր բուռն կյանքը, որոշեց խոշորացնել կրծքերը, տղամարդկանց համար ավելի ցանկալի դառնալու հույսով:

Վիրաբույժ Տավիսը հեռացրեց տիկնոջ հազիվ երևացող բնական թմբիկները և սարքեց տպավորիչ մեծության և պնդության սիլիկոնային կրծքեր: Թերեզան անչափ գոհ էր: Սակայն հերթական սիրային հանդիպումը այնքան կրքոտ էր ու սիրառատ, որ վիրաբուժական արվեստի ստեղծագործությունը չդիմացավ, պայթեց և սիլիկոնը հորդեց դուրս: Այս երևույթից ցնցված սիրեկանը թքեց ու հեռացավ: Գազազած Թերեզան հենց նույն օրը եկավ կլինիկա և «Կոլտ—38» ատրճանակի ամբողջ պահունակը դատարկեց խեղճ վիրաբույժի մարմնի մեջ: Հենց այդտեղ էլ Թերեզային կալանավորեցին և տարան բանտ:

ԿԱՂԱՄԲ. ՕԳՈՒՏՆԵՐ, ՎՆԱՍՆԵՐ

Անգլիացի բժիշկները օրերս հերքեցին տարիներ շարունակ տիրապետող այն տեսակետը, որ իբր գլխավորապես բանջարեղենից բաղկացած սնունդը պաշտպանում է ստամոքսը քաղցկեղից:

Հետազոտողների մի խումբ 16 տարի շարունակ հետևել է առողջ մարդկանց, կլինիկաների հիվանդներին, ինչպես նաև ուսումնասիրել ավելի քան ութսունինը հազար մարդու բժշկական քարտեր:

Նրանք պարզել են, որ այն մարդիկ որոնք երկար տարիներ հիմնականում սնվել են կաղամբով, գազարով, խնձորով և բուսական ծագման այլ ուտելիքներով, այնուամենայնիվ հիվանդանում են աղիների քաղցկեղով:

Միաժամանակ պարզվեց, որ բուսական սնունդը նվազեցնում է սրտամկանի ինֆարկտի վտանգը, կանոնավորում է արյան ճնշումը և օգտակար է շաքարախտի որոշ տեսակների դեպքում:

Օլեգ ՄԱՐԿՈՎ

ԱՅԴ ԵՐԿՈՒՆՔԸ ՀԱՅ ԶԳԱԼՈՒՑ Է

Երևան, «Արամ Խաչատրյան» համերգասրահ: Հայաստանի ֆիլհարմոնիկ նվագախմբի հերթական համերգն է: Հնչում է 19-րդ դարի դասականների գլուխգործոցներից՝ Յոհաննես Բրամսի կոնցերտը ջութակի և նվագախմբի համար և Ռոբերտ Շումանի № 1 սիմֆոնիան՝ «Գարնանայինը»:

Դիրիժորական պուլտին է Կանադայի Կիչներ քաղաքի Ուաթերլոու սիմֆոնիկ նվագախմբի գեղարվեստական ղեկավար, դիրիժոր, ներկայումս Գրացի քաղաքի համալսարանի դասախոս Րաֆֆի Արմենյանը, իսկ ջութակի կոնցերտի մենակատարը՝ Վան Արմենյանը:

Եվ այսպես, հայրենի բեմահարթակում, ազգային սիմֆոնիկ նվագախմբի նվագակցությամբ (աջակցությամբ) հայացան Րաֆֆի (հորեղբայր) և Վանի (եղբորորդի) երաժշտական-կատարողական համագործակցումը, որը նաև գեղեցիկ էր ու հմայիչ՝ որպես երանելի և երջանիկ կենսագրական պահ:

Եվ՝ դասական երաժշտության երևանյան երաժշտասեր ունկնդիրը կրկին անգամ առիթ ունեցավ հաղորդվելու-վայելելու Բրամսի առինքնող ստեղծագործությանը, որն իրենից ներկայացնում է ինչպես գործիքային մի ամբողջական դրամա՝ ներթափանցված (ըստ տրված 3 մասերի) մեկ չափավոր կրքոտությամբ, մեկ զգացմունքների, հույզերի դանդաղ հոսքով, որ վերածվում է եռանդուն, կրակոտ հուզիչ, բայց և խորը իմաստային զարգացման (բովանդակության): Այսպես ունկնդրին հասցվեց կոմպոզիտորի երաժշտության խորին խորհուրդը՝ անհատի-մարդու հոգեկան անկախության գաղափարը, բարոյական մաքրության փառաբանումը:

Դժվարին և բեղմնավոր է ընթացել մաեստրո Րաֆֆի Արմենյանի ստեղծագործական ուղին: Հատկապես երկար և բազմաբնույթ է եղել նրա ուսումնառության ժամանակաշրջանը:

Ծնվել է 1942-ին, Կահիրեում, Արմենյանների ընտանիքում: Նախնական հանրակրթական և երաժշտական կրթություն ստացել է ֆրանսերեն՝ ծննդավայրում: 1960-ին 17-ամյա պատանին երաժշտական կրթությունը շարունակելու նպատակով մեկնում է Ավստրիա, ընդունվում Վիեննայի երաժշտական ակադեմիայի դաշնամուրային բաժին: Որևէ մասնագիտության մեջ խորանալու բուռն ձգտումը երեք տարի անց, նրան տանում է Լոնդոն, ուր ընդունվում է ճարտարագիտական համալսարան՝ մտադիր լինելով շարունակելու իրենց տոհմիկ՝ մետաղագործի մասնագիտությունը: Այստեղ հայ համայնքում կար հայկական երգչախումբ, որ գործում էր առանց խմբավարի և որի ունկնդրությանը հաճախ ներկա էր լինում նաև ուսանող Րաֆֆին: Եվ վերջինիս՝ իբրև եղածների մեջ երաժշտական կրթության տեր, օրերից մի օր առաջարկվում է «տեր կանգնել» երգչախմբին (և անցնել «չափ տալու»)...

Այս մի սովորական դիպվածը 22-ամյա Արմենյանի համար դառնում է բախտորոշ-ճակատագրական: Օրեցօր նա հրապուրվում է խմբավարությամբ, և նրանում ծնվում է լուրջ մղում դեպի դիրիժորական արվեստը: 1965-ին նա կրկին վերադառնում է Վիեննա, ընդունվում Երաժշտական ակադեմիայի դիրիժորական բաժինը, որի ուսումնառությունն ավարտում է 1969-ին:

Երիտասարդ դիրիժորն այնուհետև մեկնում է Կանադա, ուր արդեն բնակություն էին հաստատել նրա ծնողները: Աշխատանքի է անցնում իբրև դիրիժորի ասիստենտ Հալիֆաքսի ֆիլհարմոնիկում: Ապա տեղափոխվում է (1971 թ.) Տորոնտոյից 100 կմ հեռավորության վրա գտնվող Կիչներ քաղաք, կառուցում համերգասրահ, հիմնում սիմֆոնիկ նվագախումբ, դառնում նրա տնօրենը, գեղարվեստական ղեկավարը և դիրիժորը: 1974-ին դառնում է Ստրաթֆորդի փառատոնի երաժշտական ղեկավար, որտեղ և հիմնում է Կանադական կամերային համույթը (անսամբլը): Հրավիրվում է ղեկավարելու Մենոտիի «Մեդիում» օպերայի հեռուստատեսայինը, ինչպես նաև Կանադական անսամբլի հետ Ռավելի և Շյոնբերգի ստեղծագործությունների կատարումները: Իմ զրուցակցին՝ կախարդական փայտիկի ասպետ Րաֆֆի Արմենյանին, ես ուղղեցի կարևոր մի հարց.

— Ձեր դիրիժորական գործընթացում պատահե՞լ է առնչություն ունենաք հայկական դասական երաժշտարվեստին և առհասարակ, ձեր մասնագիտական-կենսագրական մաքառումներում և հաջողություններում եղե՞լ է հայեցի մի որևէ բան, մղում...

— Արվեստի մեջ ոչինչ հենց այնպես չի ստեղծվում. այն երկունք է, իսկ ամեն մի երկունք իր ցավն ունի... մեր՝ սփյուռքահայերիս ցավը մեր անափ հայրենիքն է:

Իմ ստեղծագործական ճանապարհին ես լավ առիթներ, լավ է ասել՝ հոգեցունց պահեր եմ ունեցել հայկական երաժշտարվեստին հաղորդակից լինելու, շփվելու առումով...

Դեռևս 1962-ին՝ տակավին պատանի, Վիեննայում հանդիպեցի Արամ Խաչատրյանին և առաջին անգամ լսեցի նրա հրաշալի գործերը՝ կոնցերտները՝ դաշնամուրի, ջութակի և նվագախմբի համար, սյուիտ «Գայանե»-ից, հատվածներ «Սպարտակից», «Դիմակահանդեսի» համար վալսը և այլն, որոնք ղեկավարում էր ինքը՝ կոմպոզիտորը...

Այդ լիովին հայկական դասը մինչև վերջ մնաց մեջս և ուժ տվեց... Աշխարհի շատ բեմահարթակներում ես հնչեցրի դրանք, որոնք ինձ գըլխապտույտ հաջողություններ ընծայեցին...

1982-ին առիթ ունեցա ԱՄՆ-ում Դետրոյթ քաղաքում ղեկավարելու Կարբիս Փափազյանի բեմադրած «Անուշ» օպերան:

Եվ ես անվարան կարող եմ ասել, որ իմ ստեղծագործական երկունքը հայ զգալուց էր և հայ մնալու համար...

Իսկ ջութակահար Վան Արմենյանը (ծնված՝ 1971 թ.) հավատարիմ է հորեղբոր կրթվելու-ուսումնառելու ավանդույթներին:

Վանը մենահամերգներով հանդես է եկել Կանադայի և ԱՄՆ-ի բեմահարթակներում, մասնակցել Սարասոտի փառատոնին (ԱՄՆ), ելույթներ ունեցել կանադական ռադիոընկերության պատվերներով և նշված տարածաշրջաններում

արդեն իսկ ճանաչում գտած խոստումնալի երիտասարդ ջութակահար է համարվում:

Նա ասաց, որ թեպետ 4-րդ անգամն է, որ գալիս է Հայաստան, բայց «չափել է» նրա ողջ տարածքը՝ Էջմիածնից մինչ Գառնի, Գեղարդ, Սևան, Սարդարապատ ու Հաղպատ... Եվ՝ սիրում է Մայր հայրենիքը, գամված է նրա հարուստ պատմությանը:

Իսկ իբրև երաժիշտ, իրեն թվում է, թե ոչինչ չգիտի և համարում է, որ երաժշտության բանալին այն է, որ միշտ պետք է որոնել... «փընտրել միշտ նորը, նորը... Այդ է որ կհասցնի հաջողության... Այդ նորը ինձ համար երևի թե կդառնա Արամ Խաչատրյանի ջութակի կոնցերտը նվագախմբի համար, որ երազում եմ կատարել հաջորդ անգամին՝ «Արամ Խաչատրյան» ֆիլհարմոնիկ սրահում...»:

Մեդորա ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ
Լրագրող

ԳԻՏԱԺՈՂՈՎ

ՀՀ ԳԱԱ օրգանական քիմիայի ինստիտուտը կազմակերպում է

«ՕՐԳԱՆԱԿԱՆ ՍԻՆԹԵԶ»

ամենամյա հանրապետական V գիտաժողովը:

Տեղի կունենա 1999 թ. հոկտեմբերի 11—13-ը՝ ՀՀ ԳԱԱ օրգանական քիմիայի ինստիտուտի նիստերի դահլիճում:

Հեղինակներին առաջարկվում է ներկայացնել գիտական զեկուցումների թեզիսներ, որոնք ընդգրկում են, սակայն չեն սահմանափակվում հետևյալ ուղղություններով.

1. Չհագեցած համակարգերի ռեակցիաներ
2. Հետերոցիկլիկ միացությունների քիմիա
3. Պոլիմերների քիմիա:

Ընդունվում են փորձնական տվյալներով հիմնավորված և չտպագրված ուսումնասիրությունների թեզիսները:

Զեկուցումների թեզիսները (անհրաժեշտ փաստաթղթերի հետ միասին) 2-ական օրինակ (A4 ֆորմատ, վերատպման ենթակա) կամ համակարգչի դիսկետով ներկայացնել մինչև 1999 թ. հուլիսի 1-ը՝ ՀՀ ԳԱԱ օրգանական քիմիայի ինստիտուտ, կոնֆերանսի գիտքարտուղար, ք.գ.թ. Գ. Մ. Մակարյանին՝ հետևյալ հասցեով.

Երևան—91, Զաքարիա Քանաքեռցու փողոց, 167 ա:

Զեկուցումների տևողությունը ոչ ավել, քան 30 րոպե: Ընդլայնված ամփոփումներ չեն ընդունվում:

Հեռախոս՝ 28-35-32 (աշխ.):

ԿԱԶՄԿՈՄԻՏԵ

«ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ»
Գլխավոր խմբագիր՝ Վլադիմիր ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ
Երևան—19, Մարշալ Բաղրամյան 24 դ, հեռախոս՝ 56-80-14:
«Տիգրան Մեծ» ՓԲԸ հրատարակչության: Դասիչ՝ 69268, գրանցման վկայական՝ 448: Ստորագրված է տպագրության՝ 28.04.99 թ. (3434—3464):
«ГИТУТЮН» («Наука») — газета НАН РА